

Проклята краса
Дарина Гнатко

Полтавщина, 30-ті роки XX століття. Сільська дівчина Ганнуся наділена фатальною красою, тому стає найбажанішою нареченою. Але серед її залицяльників є й одружені чоловіки. Один із них – агроном Павло Гребенко, який має дружину та дворічного сина. З часом його залицяння до Ганнусі стає настільки явним, що селом ширяться чутки й батьки змушені «сховати» дочку в місті. Там доля зводить її з майором Дмитром Солодовим. Вони закохуються з першого погляду. Але на заваді їхньому щастю знову стає жіноча підступність... Мимоволі Ганнуся руйнує чужі родини, а її краса стає справжнім прокляттям!

Дарина Гнатко

Проклята краса

Вибір видавця Міжнародного літературного конкурсу романів, кіносценаріїв, п'єс, пісенної лірики та творів для дітей «КОРОНАЦІЯ СЛОВА»

«Коронація слова» створює для вас нову хвилю української літератури – яскраву, різножанрову, захопливу, – яка є дзеркалом сьогодення і скарбом для майбутніх поколінь.

Тетяна та Юрій Логуші, засновники проекту

Міжнародний літературний конкурс романів, кіносценаріїв, п'єс, пісенної лірики та творів для дітей «Коронація слова» був заснований за підтримки бренда найпопулярнішого українського шоколаду «Корона». Головна мета конкурсу – сприяння розвитку новітньої української культури.

Література, кіно, театр і пісня обрані не випадково, адже саме ці жанри є стратегічними жанрами культури, що формують і визначають зрілість нації.

Метою конкурсу та його завданням є пошук нових імен, видання найкращих романів, стимулювання й підтримка сучасного літературного процесу, кіно й театру і як наслідок – наповнення українського ринку повнокровною конкурентоспроможною літературою, а кіно й театру – якісними українськими фільмами й п'єсами.

koronatsiya.com

Частина перша

Ганнуся

1

Там, де невеличка річка Сухий Кагамлик повертає течію до ревучих вод Дніпра, розкинулося в густих заростях очерету село Пирого, одне з багатьох сіл Полтавщини. Саме там, в убогій хаті під дахом зі старого, подекуди зігнилого очерету, що стояла на крутому схилі, майже біля самої річки, і з'явилася на світ Ганна Микитівна Кравецька, яка відразу ж стала зватися Ганнусею. Породілля, виснажена недоїданням, постійними хвилюваннями та тривогами, часто схилялася над колискою немовляти, довго вдивлялась у ясні очі, які безтурботно зустрічали її погляд, і, зітхаючи, шепотіла:

– Ганнусю, Ганнусю, сонечко!

Дитя у відповідь мружило оченята та посміхалося беззубим ротиком, і молода мати, ще така юна Ярослава Кравецька, зовсім забувала в такі хвилини про те, що йде зима, що цьогорічний недорід пшениці залишив родину майже голодною, що чимось треба віддавати борги – гроші, на які купили страшненьку стару козу, аби мати бодай краплину молока для дитини. І скільки його було, того усього, важкого для дум, від чого й жити на цьому світі не хотілося, та все ж доводилося терпіти, бо живим до могили не влізеш. А іноді залізти хотілося, аби тільки не бачити життя цього важкого, яке раніше не могло наснитися навіть у страхітньому сні. Та хіба ж думала вона, єдина донька з-поміж чотирьох дітей селищного та доволі заможного коваля Степана Роменка, що колись житиме в завалюсі, де пліснява повзала по стінах і де зовсім не трималося тепло, і з острахом замислюватися, а чи буде завтра що їсти, чи знову не доведеться лягати на порожній шлунок, слухаючи його нудотне буркотіння. І понад усе мріяти повернутися у те літо, коли

ще були живі тато, брати та рідна матінка і стояла посеред села їхня чимала хата, де всього було удосталь, а потім ураз не стало, після того як трьох братів привезли вбитими, у закривавленому рядні, на підводі, у котру був запряжений вороний батьківський кінь. І навіть зараз, коли минуло майже три роки з того похмурого зимового дня, Ярослава добре пам'ятала, як з хати вибігла в кофтині мати, простоволоса та боса, упала біля воріт на ту підводу, мов птаха, що їй зламано крила, й заридала, заводала, схопившись руками за голову. А слідком вийшов і батько, дивлячись застиглим поглядом на тіла синів, а в глибині очей його горів такий вогонь, від якого аж моторошно робилося. Через день, ледь устигнувши поховати синів у мерзлу землю, батько вскочив на коня й помчав мститися за їхню смерть. Та не вийшло помсти. За тиждень повернувся додому також, як і сини його, в окривавленому рядні. Тієї ж ночі їхню хату спалили, й у ній згоріли тіло батька та жива мати. Саму Ярославу врятувало те, що вона була в той день у двоюрідної сестри, затрималася до ночі, допомагаючи біля малої дитини, і її відмовили йти через яр із сусіднього села. Так вона й залишилася сиротою, за декілька днів утративши всю свою родину. Майже рік прожила вона в тітки своєї Олени, почорніла від горя, опухла від сліз. А потім потрохи прийшла до тями й побачила нарешті біля себе тітчиного сусіду Микиту Кравецького, похмурого та мовчазного хлопця, що кидав на неї довгі й сумні погляди, а потім узяв та й зізнався в коханні. А вона, чи любила, чи ні, пішла за нього, не бажаючи бути тягарем та завадою для тітки. Після Різдвяного посту стала під вінець, увійшовши дружиною в убогу оселю родини Кравецьких, де, окрім Микити, жили ще його батьки та старший брат з дружиною та дітьми. Але щасливою себе не відчувала. Життя в родині Кравецьких не було для неї безхмарним та щасливим. Свекор, Яків Харитонович, виявився людиною не дуже доброю, з важким характером, а свекруха, Оляна Йосипівна, хоч і була доброї вдачі, але на той час тяжко хворіла. Брат Микити з дружиною жили якось відокремлено. Залишалася в неї тільки одна втіха – кохання Микити. А ось зараз з'явилося ще й оце маленьке сонечко, Ганнуся, з темним чубчиком на голівці та прозорими, мов сльоза, блакитними оченятками, зовсім як у мамі. І як би не важко було їй, наслухавшись за день гірких докорів від свекра та стогонів помираючої свекрухи, а схилиться над колискою, зазирне в оченята, чисті та прозорі, посміхнеться у відповідь на беззубу старечу посмішку, й робиться на серці світліше, мов сонцем зігріто та осяяно.

А Ганнуся росла й дедалі більше посміхалася, показуючи дві чарівні ямочки на гладеньких дитячих щічках, і щораз частіше тишу похмурої кравецької хати порушував дитячий сміх, який кришталевим дзвоником торкався вуха та проганяв геть смуток і тривогу, що, мов чорні тіні, зачаїлися по кутках. Дід Яків тільки хмурих густі, сиво-чорні брови, плював та цідив скрізь зуби:

— Тьху, пустунка дівка буде!

На що свекруха ледь чутно суперечила:

— Облиш, Якове, то з дитинчам янголи бавляться.

Дід Яків замовкав, презирливо стискав вуста, але не переставав хмуритися. Ганнусю він незлюбив відразу ж, і невідомо було, з якого то дива з'явилася в нього ота нелюбов до рідної своєї онуки. Проте Ярослава намагалася не звертати на те уваги, бо любила свою донечку понад усе.

Так минав день за днем, Ганнусі виповнився рік, коли тихо померла свекруха. А дід Яків, утративши дружину, зробився ще сварливішим, геть нестерпним. Брат Микити, Данило, з дружиною Глашкою через деякий час нарешті здійснили свою заповітну мрію. Дядько Глашки мав у місті будинок, дітей у нього не було, й після смерті дружини він покликав Глашку до себе, бо не хотів жити сам. З того часу вже Ярослава стала в хаті господинею й була б майже щасливою, аби тільки не невдоволення свекра та убогість, що придавила їх важким тягарем, дихаючи в спину смердючим подихом страху та розпачу.

А Ганнуса зростала, незважаючи на тяжкі часи, коли в країні панувала нова влада, ті самі червоні, що колись убили її бабу та діда, трьох дядьків, росла такою ж веселою та сміхотною, якою була з самого свого народження. На бурчання завше невдоволеного діда вона тільки посміхалася, сяяла блакитними оченятами, не звертаючи уваги.

Ганнусі минуло одинадцять, коли Україну накрила чорна хмара голоду. Ярослава до того часу вже мала, окрім Ганнусі, ще трьох дітей, двох синів та доньку. Голод не пожалів їхню родину, віддавши смерті діда Якова та двох діток, середніх. Ярослава божеволіла, кожного дня встаючи лише з однією думкою – чим нагодувати діточок, які жадібно дивилися на неї своїми великими оченятами на схудлих личках. Вона ночами повзала в полі, збираючи гнилу пшеницю, терла її та смажила коржі. Дід помер, Микита подався до міста заробити яку копійчину, а Ярослава з дітьми залишилася. Не сміялася більше Ганнуса дзвінко, не співала безтурботно пісень, а тільки мовчки ходила по хаті, іноді притискаючись до Ярославиних колін і зазираючи матері в очі.

– Мамо, істочки так хочеться, – тихо шепотіла вона, нестерпним боєм торкаючись тими словами серця Ярослави, – але ж маленьким теж хочеться, правда?

– Справді, – затерплими вустами відповідала Ярослава й тихо молилася, аби пошвидше повернувся Микита. Як то боляче було для серця материнського спостерігати, як потроху згасають ясні оченята її кровинок, її діточок, як гаснуть ясні очі Ганнусі. Одного дня оченята сина Тараса та доньки Люби згасли назавжди, і для Ярослави головним тепер стало зберегти життя Ганнусі та найменшого Івасика. А Микити все не було. Щось допомагала тітка, але скоро вже й вона не мала чого дати. Ярослава трималася, падаючи з ніг від голоду, й у відповідь на її молитви прийшов Данило. Прийшов з цілим мішком наїдків. Зі сльозами на очах іла Ярослава маленький шматок хліба зі справжнього борошна, слухаючи про несподівану хворобу чоловіка, його біль за ними, про те, як намагався прийти додому, ледь тримаючись на ногах.

Так і вижили вони в ті страшні роки, спершу завдяки тому мішку Даниловому, а потім уже й

Микита почав приносити додому харчі. Поступово на ясне личко Ганнусі повернулася та чарівна посмішка, що квітла на ньому з самого дитинства і була її вдачею.

Прохолодна вода Сухого Кагамлика лагідно торкнулася оголених ніг Ганнусі й, вдоволено прошелестівши, відступила назад. Ганнуса задерла голову догори, підставила обличчя сонцю, яке торкнулося її теплом, і радісно посміхнулася. Завмерла на деякий час, вдивляючись у пронизливо-блакитне, зовсім як її очі, небо. Навіть не повертаючись у бік ферми, вона знала, що там, біля розгалуженої гіллястої верби, причаївся, застигнувши, агроном Павло Гребенко. Вона кожною клітиною свого молодого тіла відчувала жадібно-напружений погляд очей і від того почувалася якось незвично. Та і як ще могла почувати себе вісімнадцятирічна дівчина, на яку посеред ватаги ще зелених та безвусих хлопчаків, що настирливо домагались її уваги, звернув увагу справжній чоловік. Агроном Гребенко до Пирогів прибув не так давно, десь з півроку тому, й приїхав він не сам, а з галасливою дружиною, хворобливою дитиною років двох і тещею, яка була завжди невдоволена усім та усіма. Ганнуса ще пам'ятала, як усі дівчата села ходили біля контори, аби тільки оком поглянути на красеня-агронома, який мав і поставу, і зовнішність дуже примітні. Чого тільки були варті очі його, пильні та уважні, у глибинах яких ледь-ледь вгадувалося щось таке, що непокоїло, вабило слабкі серця жіночі, ще такі молоді та немічні. Ганнуса до ватаги отих занепокоєних дівчат спершу не приєдналась, бо поталанило їй набагато більше. Агроном оселився поряд у хаті, у якій раніше жили Брегеди, котрі не забажали віддати до колгоспу свого господарства, і за те їх вислали до Сибіру. Вона спершу не звернула на нього уваги, а от весною, коли повезли їх на лани, де крутився весь час новий агроном, щось таке між ними сталося, чого Ганнуса й сама не могла втямити. Жартуючи з дівчатами, заливаючись своїм веселим та дзвінким сміхом, стала вона помічати на собі довгі, замислені погляди кремезного агронома, від чого робилося їй і дивно, і приємно, бо помітив її чоловік, за яким потай зітхали майже всі дівчата, відчайдушно заздючи гостроносій, галасливій Галині, його дружині. Щоправда, на початку вона ще відвертала від нього гордовиту голівку, павою пропливаючи повз високу та широкоплечу постать Павла Гребенка, але з часом мов якийсь бісик штовхав її кинути на нього то один погляд, то інший, бо ж кожна жінка хоче, щоб перед нею схилялись чоловіки. І чомусь наявність в агронома галасливої Галини її не надто бентежила.

Поглянувши знову на воду та зачепивши краєм ока застиглу постать агронома, Ганнуса ледь помітно посміхнулася й раптом, стрімко та несподівано, кинулася в прохолодну, але таку приємну в спекотний день воду, а потім попливла, відчуваючи, як свіжість води огортає її спітніле та запорошене тіло. Сягнувши середини річки, вона повернула назад, намацала босими ногами замулене дно річки і повільно вийшла з води на берег, густо порослий яскраво-зеленою травою, вдаючи, що не помічає Гребенка, що майорів уже біля молоді берізки, зовсім поряд. Вона зупинилася біля бузкового куща, на якому покинула одяг, і, перекинувши товсту чорну косу через плече, почала витискати з неї воду. І за хвилину біля неї впала довга тінь.

— Здоровенька була, сусідонько, — пролунав зовсім поряд, над самісіньким її вухом, трішки глухуватий голос Гребенка. Ганнуся зойкнула тихенько, з вічним жіночим лукавством вдавши, що поява його для неї була несподіванкою й налякала її, ніжне дівча, а потім стрімко обернулася, ударивши косою агронома по його сорочці. Він стояв зовсім поряд, затуляючи від неї яскраве сонячне проміння, нависаючи дубом кремезним, поглядом обпікаючи лице, молоде та чорноброве, з ясними зорями очей блакитних, прямим носиком та досяглими вишнями червоних вуст. І щось ворухнулося в Ганнусі від того погляду, зробилося водночас і гаряче, і трішки зимно. Ледь помітно пригасивши сяйво очей довгими та густими віями, вона мовчки дивилася на лице його, чимале та добряче відгодоване, зі світлими густими бровами, прямим носом і чітким ротом.

Потім Ганнуся опустила очі й прошепотіла:

— Доброго дня!

Ніяковості та хвилювання перед цим молодиком вона не відчувала, а от цікаво було, що ж він далі вчинить? Адже білий день, десь за деревами гуде своїм життям село, гомонять люди, і будь-якої миті з боку села чи ферми може з'явитися чия-небудь постать... Ні, Ганнуся зовсім не боялася Гребенка, а цікаво було, що ж він скаже, на що буде здатний, позаяк наважився підійти та заговорити з нею, чого раніше ніколи не траплялося. Вона запитально глянула на нього, а Павло збентежено відступив на один крок, а потім пробурмотів так тихо, що Ганнуся не зрозуміла його слова.

— А... часто ти сюди приходиш?

Вона знизала плечима.

— Та нечасто. Як хвилька виявиться вільна.

— Зрозуміло, — знову ледь чутно пробурмотів Гребенко й затих, дивуючи своєю невпевненістю. Вона почекала ще трішки, сподіваючись, що він заговорить. Але Павло мовчав, тому вона помітно знизала плечима й зробила кілька кроків до гурту молодих берізок.

— Вибачте, мені час на ланку.

Гребенко промовчав, замислено поглянув на неї, немов щось собі надумавши, а потім, коли Ганнуся вже відійшла, раптом рвонувся до неї, ухопив міцною рукою її за лікоть та видихнув:

— Ганно, постривай!

Вона зупинилась, скосила очі на його руку з товстими засмаглими пальцями, що зараз тримали її за сорочку, і запитала байдуже:

– Чого вам, Павле Микитовичу?

Гребенко завагався, далі глибоко вдихнув і випалив:

– А приходь сьогодні ввечері сюди. – Сказав і замовк, наляканий своїми зухвалими та недоречними словами, бо ж має родину, дружину законну з дитиною, а тут призначає зустріч молодій, незаміжній дівці, мов жовторотий юнак, плутаючи слова і червоніючи.

Ганнуся застигла, вражена його зухвалістю, а потім пирхнула.

– І чого це ви, товаришу агрономе, призначаєте дівці зустріч, коли дружину маєте? – Вона посміхнулася. – Галина у вас он яка голосиста, як довідається, то такий гвалт учинить, що й до міста дійде.

Гребенко нахмурився, важко глянув на Ганнуся своїми світлими очима, а потім раптом схопив її за стан, притягнув до свого кремезного гарячого тіла й зашепотів пристрасно:

– Глузуеш? Я не раз спостерігав за тобою, першою реготухою на селі. А що ти знаєш, жорстока красо, про серце чоловіка, коли запалає в ньому вогонь кохання, коли він нічого вже не бачить, окрім очей твоїх звабливих, не може ні про що думати, окрім тебе, такої жаданої, такої вродливої, близької й недосяжної. Скажи, Ганнуся, що?

Ганнуся мовчала, важко та нерівно дихаючи, затиснута в палких та міцних його обіймах. Мовчала, бо не мала чого сказати, бо й справді не знала, що ж відбувається з серцем цього великого чоловіка, не знала, тому що не торкнулося ще її серця юного те почуття дивне, про яке тільки й мови у всіх дівчат і яке в невідомий їй спосіб зводило разом двох зовсім чужих, несхожих між собою людей. Вона не могла сказати, що закохалася в цього мовчазного агронома, та все ж палкі слова тішили її дівоче самолюбство, той маленький паросток справжньої жінки, який ще глибоко ховався у ній. Його слова були як волога, від якої паросток починав тягнутися вгору. О, ця віковична жіноча потреба – іноді прихована, іноді відверта – подобатися чоловікам, чарувати їх до шалу. Котра з дочок Єви хоч раз у житті не мріяла, бодай потайки, щоб заради неї хтось зовсім утратив голову, дивився пристрасно та відверто, шепотів звабливі слова зізнання?

Ганнуся не була винятком. Звикла до мовчазного та майже благоговійного захоплення сільських хлопчаків, яких вона знала ще замурзаними дітлахами, а відтак потребувала чогось більшого. Принаймні, уваги дорослого чоловіка, мужнього і вродливого, який бентежить та хвилює юні серця пирогівських дівчат. А тим, що цей красень уже мав дружину, ні дівчата, ні сама Ганнуся не надто переймалися, вважаючи, що гостроноса і худюща Галина зовсім не заслуговувала на такого чоловіка.

Гребенко злегка її потряс.

– Ну, то що, Ганнусю, прийдеш?

Ганнуся швидко поглянула на нього, саяннувши небесною блакиттю очей, потім повільно посміхнулася.

– Подивлюся, – ледь чутно прошепотіла вона і раптом, одним різким рухом вирвавшись з його рук, відбігла вбік і, мов та молода кізочка, гайнула поміж дерев туди, де вже гомоніли дівчата, знов збираючись на ланку. Її босі ноги майже торкалися густого шовку соковитої трави, а на червоних устах квітла посмішка. І вона голосно зойкнула, коли біля розгалуженої верби ледь не налетіла на матір.

– Мамо?!

Ярослава тільки мовчала, з прихованим докором і незрозумілим сумом вдивляючись у ясні та безтурботні очі своєї єдиної доньки. І коли встигла вона, її блакитноока Ганнуся, зрости та перетворитися на цю красуню? Її звідки в неї оця несерйозність, оця геть негарна звичка вабити до себе чоловіків? Саме чоловіків, а не отих безвусих хлопчаків, що ще з дитинства нерівно дихають до неї, її чарівної Ганнусі? Чого тільки не відчувала сама Ярослава, випадково помічаючи, якими очима задивляються на її дитину пирогівські молодики, але ж то були свої, тутешні хлопчаки, яких Ярослава знала ще дітьми, й вони б не посміли образити Ганнусі, але ж агроном Гребенко... Він був чужим, зовсім чужим у селі, і Ярослава навіть не могла уявити, чого можна чекати від цього чоловіка, особливо тепер, коли побачила, як обіймав він її Ганнусю біля річки, як притискав до себе струнке тіло її своїми міцними ручищами, а донька навіть і не думала вириватися, тільки дивилася на нього й уже потім засміялася та відбігла. Невже вона закохалася, неville серденька її торкнулося це почуття, але ж почуття до кого? До агронома, що має дружину й дитину! Ярослава з острахом та болем вдивлялася в блакитні очі Ганнусі, немов сподіваючись, що зможе побачити в них щось таке, що підкаже, які почуття переповнюють серце доньки. Але нічого, окрім безтурботності, веселості та незрозумілого задоволення, як жінка не намагалася, та помітити не змогла.

А глибоко в серці, скрутившись клубком та дряпаючи гострими пазурами, сидів острах. Побоювання, що не зможе вона вгледіти Ганнусі й звабить її вродливий агроном, а потім, розчавивши, викине геть, назавжди зламавши молоде життя. Ярослава й сама не знала, звідки в неї з'явилися оці негарні думки, але вони вперто лізли в голову, ще з того весняного дня, як помітила, якими очима дивиться на Ганнусю агроном.

– То ось чому ти не прийшла додому обідати, Ганно, – не втримавшись, з докором сказала вона, і Ганнуся винувато опустила очі, кинувши крадькома погляд назад, на річку, туди, де все ще стовбичив Гребенко. Він тепер був обернутий широкою спиною і замислено

вдивлявся в сірі води Сухого Кагамлика.

Дівчина зітхнула й вичавила із себе:

– Це зовсім нічого не означає.

Ярослава кинула на неї гострий погляд.

– Що нічого не означає? Те, що ти серед Божої днини з чужим чоловіком безсоромно обіймаєшся?

Блакитні очі Ганнусі спалахнули.

– Я з ним не обіймалася.

– Ганнусю! Я все бачила!

– Мамо, нічого ти не бачила й не дивися на мене такими очима, – промовила Ганнуса, перекидаючи через плече довгу чорну косу, і виклично поглянула на матір. – А ти не подумала, що він, може, кохає мене?

Ярослава зблідла.

– Ганно, у нього ж дружина з дитиною.

– Ну то й що? – Ганнуса зневажливо знизала плечима й знову скосила очі на Гребенка, який уже повільно йшов у протилежний бік. – Мамо, ти ж знаєш ту Галину. Та хіба вона йому пара? Чи не чула ти, яка вона сварлива баба, спокою йому не дає. Хіба ж такий чоловік вартий такого життя з тією вороною, на яку й глянути бридко?

Озирнувшись, Ярослава перехрестилась.

– Боже збав тебе, доню, від таких думок. Галина дружина йому, хоч, може, й не вінчана, та все одно, ну і дитя ж у них, про нього гріх і думати.

Ганнуса гордовито задерла носа.

– А я гріха не боюся! То Івасика можеш гріхом лякати, а я вже виросла й не боюся гріха, як і татко.

Ярослава прикрила очі, сховавши від доньки свій біль. Уже двадцять років на землі її рідній панувало безбожне невір'я – гидота, що торкнулася серця Микити, а тепер підбиралася до доньки, отруюючи її душу своїм подихом.

– Ганнусю!

Ганна глянула на неї поглядом, у якому сковзнула непокора, але відповісти не встигла, над полем пролунав хрипкий та гучний крик бригадирші Омелянівни.

– Дівчата! Дівчата! На ланку!

Ганнуса аж підскочила, клюнула Ярославу в щок у, не сказавши більше жодного слова, побігла туди, де виднілися білі хусточки ланкових дівчат.

Після цієї непростой та неприємної розмови на серці лишився неприємний осад, як завжди, коли вона виявляла непокору й між матір'ю та донькою спалахували сварки. Прополюючи свій рядок буряків, Ганнуса зовсім не дослухалася до жартівливих розмов дівчат. З одного боку, її пекла, мов вогнем, згадка про жагучі та пристрасні слова Гребенка, такі звабливі для юного дівочого серця. А з іншого – слова мами та Галина. А що, як полюбить вона цього агронома, невіЛЬНОГО та забороненого, переплутавши дівочу гру з життям, і дійсно закохається в Павла? Що ж їй тоді робити? Родину розбивати? Може, і справді не гратися з вогнем, аби не спалити усього свого життя?

Замислившись, вона майже не помітила, як сполола декілька яскраво-зелених бурякових паростків, і вже підрубала наступний, коли її зупинив голос Надійки, що сапала поряд.

– Ганно, не спи!

Ганнуса кинула на неї похмурий погляд.

– А я й не сплю.

– А що ж ти тоді робиш, що в тебе позаду гичок бурякових більше, ніж бур'яну? – посміхнулася Надія Карпенкова, поблискуючи лукавим поглядом темно-карих очей на засмаглому від сонця обличчі, що виглядало геть чорним на тлі білої хустини.

Ганнуса скосила на неї очі.

– Уже й задуматися не вільно?

Надія весело засміялась.

– Скажіть, будь ласка, які ж ми замислені! І про кого ж це ти думу думаєш? Чи не про ясного пана нашого агронома, який зараз розмовляє, а сюди очі вилупив, мало шию не виламає? – лагідним голосочком запитала Надія і знову не втрималася – зареготала на всю ланку.

Ганнуся завмерла на якусь мить, кинувши погляд туди, де лунав басовитий голос Омелянівни, й, углядевши там кремезну постать агронома, опустила очі.

– Ну й дурниці ти, Надько, верзеш, – пробурмотіла вона й замахала сапою, ретельно оминаючи молоде бадилля буряків та виполюючи бур'ян. Вона сподівалась, що Надія на цьому зупиниться. Але та й не збиралась.

– Чула я сьогодні сварку нашого агронома з дружинонькою, – мовила Карпенкова, позиркуючи на Ганнуся. – Верещала так біля двору, що гусаки діда Харитона не до дому, а до річки дременули.

Ганнуся знизала плечима.

– Мені її вереск не в диво.

– Та не скажи, такого ти, напевне, ще не чула, – загадково мовила Надія, виблискуючи тернистими очима своїми. – Голосила вона, що агроном їй зраджує, що вона йому не потрібна, а коли він огризнувся до неї, щоб не молола дурниць, вона закричала, мов несамовита: «А хто всю ніч кликав якусь Ганю?»

Промовивши останні слова, Карпенкова затихла, пильно, насмішкувато позираючи на розпашіле від спеки лице Ганнусі. Вона чекала, що та злякається, засоромиться, але дівчина тільки байдуже зиркнула на неї й запитала похмуро:

– І до чого ти все це мені розповідаєш?

– А хто ж у нас Ганна...

– Та по селу дівок з десятків набереться, не рахуючи молодичь, – сказала як відрізала Ганнуся, хоч самій зробилося водночас і страшно, і радісно. Он як, то він уже й у сні її бачить та гукає. – А ти б, Надько, замість того, щоб чужі та непотрібні сварки вислуховувати, краще б пильнувала свого Василя, а то Довбушиха його вкраде в тебе. – Надія кинула на неї злий погляд, потім поглянула туди, де виднілася синя сукня Настини Довбушихи, й, помітивши біля неї юнака, з яким зустрічалася, потемніла на лиці ще більше. Постоявши так якусь хвилю, вона кинула сапу й рішуче попрямувала туди, де заклята подружка крала її щастя.

Ганнуся похмурим поглядом подивилась їй у спину й схилилась знову над своїм рядком. Гребенка вже не було ніде видно, що зараз її навіть втішило. Чого-чого, а от пліток, та ще про себе, та ще таких глузливих, вона зовсім не любила, і слова Надьки вразили її сильніше, ніж здавалось би. Дівчина раптом зрозуміла, що не її шкодуватиме подруга, а оту Галину, з якої всі глузували і якій водночас усі заздрили. Але якщо стане відомо, що

агроном покохав її, Ганнусю Кравецьку, то вся нелюбов, що палала зараз до Галини, повернеться до неї, Ганнусі. А чи вартий він того, цей Гребенко?

Ганна вже й не знала, що думати.

– Узаявся він на мою голову, – прошепотіла вона, знову виполюючи молоде бурякове бадилля й прислухаючись до свого серця. Але воно, серце, уперто мовчало, й Ганнуся облишила ці недоречні зараз думки, доки не дополола половину свого ряду. Додому вона потрапила майже о шостій вечора, вправно зістрибнувши біля свого двору з причепа великої машини та уникнувши зі сміхом жадібних рук Митька-водія, який не встиг вискочити із кабіни. Помахавши дівчатам, Ганнуся обернулася, підійшла до воріт й, узявшись за дерев'яну хвірточку, раптом відчула, як до спини хвилиною холодної води діткнулося щось чуже, недобре та зле. Завмерла, і, вчепившись зимною рукою в старе дерево хвірточки, вона повільно обернулася й здригнулася усім тілом, наштовхнувшись поглядом на палаючі неприязним вогнем чорні очі.

Навпроти двору, на вузькій смужці стежки, що вела до городів, зловісною тінню стояла Галина Гребенко.

Вона стояла мовчки, але вся її постать, невисока на зріст та хворобливо худа, вдягнена у стареньку вицвілу ситцеву куцу сукенку, пов'язана темним фартухом, видавала внутрішню напругу та неприязнь, а очі... Зазирнувши в них, Ганнуся відчула, що Галина знає, знає якимось чином, що Павло саме її кликав серед ночі.

Ганнусі раптом зробилося ніяково, і вона опустила очі.

– Доброго вечора, Галю, – пробурмотіла, відчувши два протилежні та несхожі між собою почуття: переваги над цією убогою жінкою, чия сірість зовсім не личила Гребенку, і провини, що десь глибоко заворушилась у ній, за те, що приваблювала її чоловіка, відкидаючи думки про те, що й у Галини можуть бути почуття до нього, що ця занадто худорлява та галаслива жінка теж його кохає, можливо, навіть до божевілья.

Галина саянула у відповідь холодом очей.

– Доброго й тобі вечора, Ганнусю, – досить непривітно відгукнулася вона, й Ганнуся здригнулася від тону, котрим було названо її ім'я. Ой, знала, знала ця гостроноса Галька, що в неї, Ганнусю, зачмарено закохався її Павло. Знала й ненавиділа її за те, ой як ненавиділа. – Павла мого не бачила? – нібито й спокійним голосом запитала Галина, але Ганнусі раптом здалося, що та її ударила, ударила силою своєї ненависті.

Блакитні очі спалахнули у відповідь.

– На полі бачила твого Павла, – відповіла вона, уже не відчуваючи добрих почуттів до цієї

жінки. Яка провина може бути перед злою павучихою, що он зиркає з такою ненавистю.

Гордовито поглянувши на притихлу Галину, Ганнуся обернулася й увійшла в двір з високо піднятою головою. Її босі ноги, запилені та втомлені після довгого дня, майже відразу ж потонули у м'якому шовковій траві, яку мама розсіяла по всьому обійсті. Пройшовши біля вибіленої стіни хати з вузькими прорізами вікон та синіми віконницями, вона штовхнула двері й голосно гукнула:

— Мамо, я вдома!

У сінях війнуло на неї пахощами свіжозвареного борщу та смаженої на вишкварках картопельки, й запах цей, запах дому та мами, торкнувшись її, нагадав, як вона зголодніла. Та від маминих смаколиків і не в голодній слина тече, а вже зараз... Посміхнувшись про себе, Ганнуся витерла ноги й увійшла до великої кімнати, котру батьки називали залом, обвівши поглядом звичні з дитинства вже старі та подекуди поламані меблі, серед яких особливо пишно виглядала кована скриня з її посагом. Біля стіни стояв довгий стіл, застелений блідо-сірою, буденною скатертиною, над ним, обрамлене вишитими рушниками, зображення невідомої квітки. Ганнуся знала ще з дитинства, яким болем для мами був отой куточок біля вікна, що виходило на схід сонця. Колись, ще за життя діда Якова — Ганнуся це пам'ятала, — під цими ж вишитими трояндами рушниками красувалися дві ікони, біля яких завжди світив крихітний вогник і мама так часто щось шепотіла, навіть не помічаючи сліз, що котилися по її щоках... А для малої Ганнусі дивно було бачити маму, яка розмовляла з кимось невидимим. Вона не чіпала її в такі хвилини, а коли питала, мама коротко відповідала:

— Господу я молилася, доню. Колись, як порозумнішаєш, я й тебе навчу.

І допитлива Ганнуся чекала. Але дочекалась тільки того, що татко, повернувшись з міста, зірвав ті дві потемнілі від часу дощечки й закинув їх на горище, зовсім не звертаючи уваги на сльози та крик мами. То був єдиний на пам'яті Ганнусі випадок, коли батьки посварились, і до цих пір не забула вона біль в очах мами, біль та розгубленість, які були відповіддю на жорстокі, зовсім незвичні для татка слова.

— Для мене віднині твого Бога не існує. Був би він, наші діти не лежали б зараз у сирій землі.

Мама промовчала. Другого дня вона віднесла ікони до тітки, але вірити в Бога не перестала, терпляче переживаючи безвір'я чоловіка.

— Утомилася, Ганнусю? — лагідно запитала Ярослава Ганнусю, і та, поглянувши на маму, помітила в очах її неспокій. Вона стояла біля столу, насипаючи у велику миску борщу, а праворуч сиділи татко та Івасик, виблискуючи блакитними хитрими оченятами.

Ганнуся захитала головою.

– Якби не так спекотно було, – відповіла вона, сідаючи на лавку та цілуючи Івасика. – А от зголодніла я вже добряче.

Мама тільки посміхнулась, проте настороженість та занепокоєння в її очах не зникли. Ганнуся вдала, що не помічає тієї її напруги. Смачно попоївши маминого борщу та смаженої картопельки, запивши кухлем свіжого молока, розімліла від ситої вечері Ганнуся сіла на стільчик біля вікна, примружила очі й замислилась. Поряд щось цвірінчав Івасик, батько збирався на другу зміну до райцентру, де він працював на цукровому заводі. Ганнуся дуже полюбляла ось такі тихі родинні вечори, коли в хаті тепло й затишно, мама тихенько розмовляє з татком, а вона просто сидить, примружившись та відпочиваючи після важкого дня на полі.

Проте сьогодні насолоджуватися цими простими хвилинами їй заважали думки про Павла Гребенка. За вікном швидко вечоріло, десь на заході червоним полум'ям горіло втомлене сонце, і Ганнуся знала, що Гребенко буде чекати на неї біля річки. А вона сама не знала, чи йти їй на те побачення, зlodійкувате та заборонене їй, можливо, саме тому таке жадане. З маленького віконця їй добре було видно і тин, що межував їхнє подвір'я з Гребенковим, і хату, що виходила дверима до їхнього двору. Бачила вона й Галину, яка швидкою тінню мигтіла то від хати до повітки, то від повітки до городу. Дівчина напружено вдивлялася в надвечірні сутінки, навіть самій собі боячись зізнатися, що чекає з нетерпінням, допоки з'явиться постать Павла, аби... Аби, відкинувши усі сумніви та побоювання, піти за ним туди, де у вечірньому тумані сонливої річки буде чекати він, аби знову обійняти, аби знову шепотіти схвильованим і жагучим голосом ті слова, від яких то завмирає, то божевільно бухкає серце. Слова, що у якийсь незбагнений спосіб здатні наповнити чи то невиразною силою, чи то незвичною слабкістю.

Замислившись, Ганнуся ледь не прогавила, коли на майже темному подвір'ї з'явився Павло. Одягнений у білу сорочку, він щось сказав Галині, що в'юном звивалась за ним до самих воріт, відчинив хвіртку й рішуче попрямував у бік центру, протилежний від річки. Ганнуся застигла на своєму стільчику, відчуваючи, як важко та нерівно б'ється серце в грудях, як швидше побігла кров по жилах, розпашілою хвилею приливаючи до лица.

– Щось набачила цікаве, доню?

Тихий та спокійний голос мами, що пролунав майже над головою, примусив Ганнусю здригнутися і ледь не підскочити на місці. Вона рвучко відхилилася від вікна, підняла на Ярославу блакитні прозорі очі.

– Ні, мамо, просто замислилась.

Ярослава недовірливо поглянула на неї, потім важко зітхнула й примостились поряд на

лаву. Узявши в свої теплі, шерехуваті від мозолів долоні прохолодні руки Ганнусі, вона деякий час посиділа мовчки, немов не наважуючись сказати щось головне, те що полишало її спокою, гнітило.

Ганнуся ж сиділа, немов на мішку з гострими голками. Побачена у вікно ставна постать Гребенка, що зникала в темряві в білій своїй сорочці, вабила її, позбавляючи спокою, і серце стискало передчуття чогось невідомого та хвилюючого, того, що чекало на неї за порогом хати, там, у туманній темряві біля сірої стрічки ріки.

Нарешті Ярослава заговорила.

— Тебе щось непокоїть, люба? — тихо і якось несміливо запитала вона, погладжуючи руку доньки.

Ганнуся знизала плечима.

— Та ні.

— Доню, невже ти гадаєш, що я геть на старість осліпла й не бачу, що ти з недавніх пір сама не своя зробилася. Я ж добре тебе знаю.

Ганнуся скоса глянула на маму.

— То вам здалося, мамо.

Ярослава зітхнула.

— Та ні, доню, нічого мені, на жаль, не здалося. Скажи мені чесно, донечко, хіба ж міг привидітися мені твій потяг до агронома Гребенка, ваші обійми біля річки? Ні, — вона захитала головою, помітивши, що Ганнуся намагається заперечити, — ні, люба, не кажи нічого. Не думай, що я тебе не розумію, це не так. Усе я добре розумію, я ж не каменюка, а жива людина. І я не засуджую тебе, доню, ані на хвилинку не засуджую. Павло Микитович надто гарний із себе, аби могло встояти перед ним слабке жіноче серце. Але ж... — Ярослава замовкла, пильно та сумно вдивляючись у замислене, напружене лице Ганнусі, яка намагалася сидіти спокійно, щосили гамуючи бажання негайно ж підхопитися й побігти туди, де в темряві ховаються сірі води річки. — Але ж, Ганнусю, він не для тебе, у нього вже є жінка, дитина, й Галина кохає його, ти ж бачиш, як вона його кохає, він же для неї є всім у цьому світі.

Ганнуся вихопила в руку й рвучко скочила зі стільчика.

— А чи він кохає її, мамо, ти про це подумала? — дзвінким голосом запитала вона, забігавши по залі та скошуючи око на двері.

Ярослава теж підвелася.

– Певно, що кохає, бо інакше б не одружився.

Ганнуся блимнула на неї роздратованим поглядом.

– Певно? Ой, мамочко, як же мало ви знаєте, хоч і живете через тин. Та невже ти не бачиш, мамо, що він страждає поряд із тією сварливою вороною, задихається від кохання її того божевільного, яке душить його, не дає вільно дихати. Вона не закохана в нього, мамо, вона ним просто хвора, і те кохання її сліпе, бо не помічає вона його страждання...

Ярослава кинула на неї гострий погляд.

– А ти, Ганнусю, ти не хвора ним?

Ганнуся застигла біля тієї самої намальованої квітки, що зайняла місце в куточку, де колись висіли старі ікони, й прошепотіла щиро:

– Не знаю, мамо, не знаю. – Їй раптом закортіло відкинути свою впертість, непокірність і кинутись до маминих грудей, як робила вона це ще в дитинстві, припасти до неї, такої лагідної, мудрої, що пахне м'ятою та теплим молоком, розповісти те, що зібралось в неї на серці, краяло його та забиравало спокій. Вона закліпала очима, намагаючись відігнати непрохані сльози, і не помітила, як опинилась у материнських обіймах.

– Скажи мені, доню, скажи, люба, що в тебе на серці, що непокоїть? Невже закохалася?

Ганнуся тяжко зітхнула.

– Не знаю, мамо, але вабить мене до нього, тягне Гребенко до себе, немов ярмо на шию одягнув. А я ж не хотіла всього цього, мамо, для мене все це грою було, та, напевно, я загралась. Тягне мене до нього, спокою нема... – Ганнуся дивилась жалібно і розгублено. – Що ж мені робити, мамо? Я казала тобі вдень, що не боюся гріха, я й зараз його не боюся, але ти знаєш, мені сьогодні Надька Карпенкова зі сміхом розповіла, що агроном мене уві сні гукав... а Галина почула... І хоч Ганн у селі не бракує, але вона знає, що то я, мамо, по очах її бачила.

Ярослава нахмурилась.

– Ганнусю! Господи, цього тільки не вистачало!

Ганнуся похитала головою.

– Мені й самій якось ніяково зробилось, як очі її страшні побачила, та все одно Гребенко з голови не йде...

– Жени його, жени, донечко, нічого доброго тебе від стосунків із ним не чекає. На чужому нещасті власного щастя не побудуєш, так казали ще наші пращури, так воно і є. Згадай тільки тітку Марину Вушквариху, забрала вона чужого чоловіка та що отримала? Прокляла її Золотенчиха, зоставшись із трьома дітками, і що?

Ганнуса здригнулась, згадавши брудну, божевільну тітку Марину, що жила в холодній повітці біля згорілої своєї хати й блукала по селу наче примара, кутаючись у брудне лахміття, з повислими довгими пацьорками ніколи не митого волосся та божевільним, страшним блиском в очах. Вона все шукала, все кликала своїх діток, зачіпала сільську дітвору... А якою ж красунею була колись ця удова, коли граючись зманила з родини гарного дядька Золотенка, а потім ще й насміхалась з його покинутої дружини. Два роки прожили вони душа в душу, вона й сина народила, а як поїхала одного разу літом до райцентру, дядько Золотенко хильнув лишку та й заснув, зачинившись у хаті, і, що там трапилось, невідомо, але згорів він заживо разом із трьома дітьми.

– Ти ще така дитина, Ганнусю, – прошепотіла Ярослава, приголублюючи доньку, – й не розумієш, де воно, справжнє кохання. Можливо, агроном тобі тільки подобається, вабить тебе його краса. Але, доню... Ти ж у мене сильна дівчинка, обіцяй, що не будеш шукати зустрічі з Гребенком, що покинеш думки про нього. Ти така красуня, тобі ще трапиться гарна людина, вільна.

Ганнуса з жалем поглянула на двері, котрі так і вабили її в густу темну ніч за порогом, туди, де чекає Павло, й зітхнула важко. Мама має рацію, не варто, не варто йти їй туди, не варто занапащувати собі життя, якою б сильною не була спокуса. Вона промовчала і на річку не пішла.

2

Штовхнувши скрипучі сінешні двері, Павло увійшов до хати, кинувши похмурий погляд на сусідню хату, у вікнах якої було темно та сонно.

Не прийшла.

Невдоволення, розчарування та образа переповнювали його, коли він увійшов до хати. Галина сиділа біля столу із сорочкою та голкою в руках, проте він знав, що вона не шила, бачив це по тремтінні її пальців і гарячковому блиску очей. Петрик тихенько скиглив у

колисці, марно намагаючись звернути на себе материнську увагу. Теща, Олена Миронівна, уже, певно, спала в своїй кімнаті, тому що навіть сюди було чути, як вона смачно хропе та посвистує уві сні.

З його появою Галина рвучко підвела голову від латання й вп'ялась у його лице напруженим поглядом своїх чорних, мов терен, очей.

Похмуро глянувши на неї у відповідь, Павло, важко ступаючи, підійшов до темно-вишневої тещиної шафки з блискучою поверхнею, мовчки витягнув бутля з самогонкою, поставив на стіл, потім налив склянку, сів на лаву і моторно перелив пекучу рідину в рот, відчуваючи на собі погляд дружини, що мовчазним докором застигла поряд на стільчику. Він скривився, потім смачно захрумтів свіжим зеленим огірком, що лежав на столі. Самогон розлився всередині приємним теплом і трішки пригасив вогонь розчарування, бо він даремно прочекав Ганнусю три години, доки не зрозумів, що вона не прийде. А Павло так сподівався, так чекав, глибоко вдихаючи чисте, прохолодне нічне повітря та дослухаючись до кожного звуку, до кожного шелесту трави або листя.

Але Ганнуся так і не прийшла.

Можливо, її не пустила мати, а можливо, й сама не захотіла, красуня жорстока та насмішквата. Зітхнувши, він знову простягнув руку до високого бутля з темного скла, але його зупинив голос дружини, що так і дзвенів від напруги.

— Гарно посиділи з Даниловичем?

Павло буркнув, не дивлячись на неї:

— Гарно.

Увечері, коли він ішов на те таємне побачення з Ганнусею, довелось бовкнути набридливій Галині, що голова Петро Данилович запросив його до себе посидіти. Ця брехня зірвалась з його вуст легко, й Галина тільки підібгала губи, а чи повірила, бо попленталась проводити. Довелось іти в бік центру, а вже звідти до річки.

Галина раптом роздратовано засичала, мов потурбована гадюка, жбурнула на стіл недолатану сорочку й скочила на ноги, войовниче блимаючи очима.

— Гарно? — перепитала вона його, розмахуючи руками. — Гарно, кажеш, Павлику? Зовсім з мене дурепу зробив, думав, що не втямлю я, куди ти нагогошився, поголившись та вбравшись у нову білу сорочку?

«Почалося», — приречено подумав Павло, тужно глянувши на порожню склянку, куди так і не встиг налити самогону. Провідала-таки, клята баба, його тугу, його тяжіння до Ганнусі.

Галина підійшла ближче.

– Ну, чого мовчиш?

Павло підвів на неї втомлений погляд.

– А що я тобі сказати?

Її очі запалали.

– А правду скажи.

– Та хто ти така, щоб тобі розказувати правду? – досить грубо огризнувся Павло, й Галина розлютилась ще сильніше. Її худе, нервове лице поблідло, а на щоках, навпаки, спалахнули дві червоні цяточки. Вона заверещала так, що дитина злякано заплакала, а могутнє хропіння Олени Миронівни раптово урвалось.

– Паскудник! Бугай ти відгодований! Невже гадав, що я повірю тобі та не піду назирці? Що, Даниловича чекав три години біля річки?

Петрик уже заходився несамовитим криком, налякавшись материнської люті, на порозі з'явилась невдоволена та заспана теща, але Павло мовчав. Мовчав, думаючи про те, як усе це йому набридло, як набридла ця жінка, яка не подарувала йому жодного світлого та щасливого дня, хіба що за винятком того вечора, коли народила Петрика. Мовчав, бо відчував, якщо почне суперечку, то не втримається, ударить, зробить те, чого хотів давно.

Олена Миронівна взяла на руки Петрика.

– Галю, чого ви знову гризетесь?

Галина озирнулася на матір.

– Чого гриземось? А ти в чоловічка мого про це запитай, мамо. Запитай його, кого він серед ночі чекав біля річки? Невже товариша, нашого голову? – Вона реготнула, але так огидно та бридко, що Павла занудило. – А я й так знаю, кого він чекав. Сусідоньку нашу, гадюку ту волооку, яка тільки й знає, що реготати та чужих чоловіків приманювати.

Павло кинув на неї важкий погляд.

– Рота закрой, Галино.

Вона відповіла йому злістю в погляді.

– А не закрию! Що, пече правдонька? А я ж весь день думала та гадала, яку ж бо ти Ганну гукав посеред ночі? Грішним ділом подумала на Ганку Борчиху, бачила, якими очима вона тебе пожирала. Але ввечері, коли машина з ланки приїхала, раптом зрозуміла, хто крадійка мого щастя, очі її побачила налякані.

Павло підвівся.

– Що ти їй сказала?

Запитав і відразу ж зрозумів, що видав себе з головою. Чорні очі Галини запалали несамовитим вогнем, і, підскачавши на місці, вона заверещала:

– Так то є правда? Вона розлучниця? Що, гарненька та молоденька тебе привабила, Павлусю, а я вже не така? – Її бліде обличчя раптом перекошилося від такої страшної, нелюдської злості, що в Павла аж мурашки заповзали шкірою й наче мороз пройшовся спітнілою спиною. – Але ж я тебе не віддам, нікому не віддам, на вбивство піду, на каторгу, але ти будеш належати тільки мені, Павле, а от ця Ганька в мене отримає, я їй віддячу...

Галина зойкнула, не доказавши, й скривилася від болю, коли Павло одним різким рухом вхопив її за руку та міцно здавив великими своїми пальцями.

– Не смій чіпати Ганни!

Галина вишкірилась.

– А вона нехай не сміє чіпати чужих чоловіків.

Лице Павла потемніло.

– Ще раз повторюю – не смій її чіпати! А тільки спробуєш зачепити хоч пальцем, я забуду, що ти, на нещастя, є моєю дружиною та матір'ю мого сина. Задушу і закопаю на городі.

Галина зблідла ще більше, а Олена Миронівна боязко зойкнула, але Павло майже не звернув на те уваги, з напругою та огидою вдивляючись у палаючі вогнем ненависті очі дружини.

– Ти мене зрозуміла?

Вона мовчала, здригаючись усім тілом. Її бліді, тонкі вуста теж здригались, а рот негарно кривився, але вона вперто мовчала, напевно, у глибині душі проклинаючи і його, й Ганнусю.

Павло міцніше стиснув її руку.

– Зрозуміла?

– Зрозуміла, – вичавила з себе Галина, роздуваючи ніздрі тонкого носа від стримуваної всередині люті.

Відпустивши її руку, Павло обернувся до дверей і, важко ступаючи, пішов у сіні, відчуваючи, що не може більше знаходитися поряд з цією жінкою, яка самим своїм існуванням отруїла найкращі роки його життя. Він був уже на порозі, коли в спину йому, мов живе, ударилося її прокляття.

– Будь ти проклятий!

Важкі двері зачинились за ним, і майже відразу почувся важкий удар, немов у двері жбурнули каменюкою, й дзвін розбитого скла.

«Бутля розбила», – здогадався Павло, виринаючи з темних сіней у ще більш темну ніч. Тяжкі, темні хмари повисли над самою хатою, а в долині, коло Дніпра, спалахували блискавки. Павло вдихнув жадібно свіжого повітря, відчуваючи, як світлішає від того голова. Хата Кравецьких виднілась за тином чорною примарою, і, кинувши у її бік сумний погляд, Павло зітхнув і поволі поплентався до комори. Там, на горищі, він кинув на суху соломі якусь ряднину та вклався зверху в найкращій своїй сорочці з тонкого білого сатину, котру вдягав лиш на свята. Полежав так хвилику, слухаючи далеке гуркотіння грому, та й заснув, насолоджуючись тишею.

Вранішній промінь сонця, просковзнувши поміж щілиною в занавісках, торкнувся сонного лица Ганнусі теплим своїм дотиком, ледь відчутно полоскотавши ніжну шкіру. Дівчина ворухнула бровами, нахмурила гладеньке чоло, а потім розплющила очі. Зо хвилику лежала так, приходячи до тями, слухала звичні, майже непомітні звуки сільського ранку: оглушливе, навіть надривне кукурікання півнів, цвірінчання горобців та глухе мукання корів, яких вели на випас. Було також чутно, як обережно дзвенить посудом мама, готуючи сніданок.

Сонячний промінчик, награвшись, сковзнув далі, торкнувшись Ганнусиних рук, і вона знову заплющила очі, все ще залишаючись у полоні вранішньої дрімоти. І, напевно, знову б заснула, якби не рудий з чорним їхній півень, що, вистрибнувши на лаву біля вікна, прокукурікав так голосно, що Ганнуса навіть кинулась на своєму ліжку. Невдоволено забурчавши, вона припала до шибки і пригрозила розбійнику кулаком.

– Ну, шибенику, ти в мене доспіваєшся! У борщ укину.

Півень скосив на неї вологе темне око, подумав, а потім, немов насміхаючись, заспівав ще голосніше.

Ганнуся роздратовано засичала.

– Заріжу! – пообіцяла вона і відкинула ковдру. Все одно рудий розбійник заснути не дасть, а там скоро вже й на ланку. Краще встати та допомогти мамі зварити борщ, нема чого подушку давити, хоч мама завше її шкодувала, наполягаючи, щоб добре відпочивала.

– Уже прокинулась, доню?

Ганнуся звела на маму ще сонний погляд, усміхнулась, а потім повільно звелася на ноги.

– Та з отим паскудником, що горланить під вікном кожного ранку, не схочеш, а прокинешся, – весело відповіла вона, поглядаючи на маму.

Ярослава тільки посміхнулась.

– Не сердься на нього, доню. Він же у нас такий красень!

Ганнуся потягнулась.

– Доспівається в мене той красень, що в борщ утрапить, – пробурмотіла вона, розплітаючи свою довгу чорну косу, заплетену на ніч, та торкаючись волосся товстим гребінцем.

– А як ти спала, Ганнусю?

Ганнуся згадала, як крутилась, намагаючись заснути, слухала буркотіння грози за вікном і думала про Гребенка, але мамі того не сказала, тільки низала плечима та всміхнулась.

– Добре, мамо. А що?

– Вигляд у тебе втомлений.

– То тобі здалось, мамо.

Ярослава промовчала, пильно вдивляючись у спокійне лице Ганнусі, зітхнула та пішла до сіней. У хаті стояла тиша, порушувана тільки оглушливим співом півня за вікном та цокотінням курей під хатою. Ганнуся все чекала, що мама ось-ось знову заговорить за Павла, але та мовчала, не наважуючись торкатись цієї болісної теми.

Сонце підіймалось усе вище, ранок поволі минав, і вже зовсім скоро біля двору

зупинилась вантажівка, набита, мов стручок горохом, дівчатами та жінками. Митько оглушливо загудів, і Ганнуся, поцілувавши маму, вискочила стрімко у хвірточку. Та так і застигла на місці.

Біля машини, ледь помітно посміхаючись, стояв Гребенко.

Ганнуся ледь не спіткнулась на рівному місці, зустрівшись очима з його пильним та гострим поглядом, і мимоволі здивилась на нього, такого ставного та вродливого, у сяйві золотистого вранішнього сонця. Їй перехопило подих, загупало серце. Відчуваючи, як важко забилося серце, вона пішла до вантажівки. А Гребенко стояв у неї прямо на дорозі, зовсім не звертаючи уваги на жіноче товариство, котре з жадібною увагою пильнувало кожен рух Ганнусі й кожен подих агронома.

Нарешті Ганнуся зупинилась на відстані кроку від його високої постаті, з неймовірним зусиллям намагаючись зберегти спокійний вираз обличчя, не видати перед очима пліткарками свого хвилювання.

Гребенко посміхнувся.

— Доброго ранку, Ганнусю!

Вона кинула на нього швидкий погляд, у якому не було нічого, окрім байдужості, потім пробурмотіла:

— Доброго ранку.

Дерев'яними руками взявшись за драбинку, вона занесла ногу, аби залізти на машину, й ледь не звалилась назад, коли її тонкого дівочого стану торкнулись гарячі та широкі долоні Гребенка, а поряд пролунав його голос.

— Я допоможу!

Ганнуся змовчала, тільки сердито блимнула на нього своїми ясними очима і хутко полізла наверх, туди, де її чекали притихлі дівчата. Гордовито закинувши темноволосу голівку, намагаючись не зустрітись поглядом з іншими, вона примостилась скраечку, краєм ока з жахом спостерігаючи, як Павло лізе за нею. Він ледве встиг перекинути ноги через перекладину, коли Митько рвучко зірвався з місця та погнав машину вниз по дорозі. Дівчата дзвінко та дружно зареготали.

— Що це ви, товаришу агрономе, вирішили приєднатися до нашого жіночого товариства? — зблиснувши білими зубами на засмаглій шкірі, насмішкливо запитала Надія Карпенкова, стрільнувши на Ганнусю швидким поглядом. — Чи то вам пішки набридло швендяти?

Гребенко посміхнувся.

– Набридло.

– Ой, то глядіть, – обізвалась Настуся Климиха, огрядна рудоволоса дівка з веселими зеленими очима на завітчаному веснянками широкому обличчі. – Дізнається ваша дружина, то ще коси нам повидирає.

– Або Митька відлупцює, аби агронома не возив, – додала Карпенкова, і всі дівчата та молодіці так і скорчилися від сміху, що голосним відлунням прокотився тихим вранішнім берегом, сколихнувши спокійні річкові води та наполохавши зграйку качок, які повагом походжали біля води. Не сміялись тільки двоє: Павло, якому жарти про ревнивість Галини завжди діяли на нерви, та Ганнуся, яка вбачала в тому сміхові кпини над собою, недобрі та неприємні. Вона вперто уникала відкритих поглядів Гребенка, відчуваючи їх на собі, але не повертаючи голови. Той погляд його тепло торкався її шкіри, примушуючи червоніти лице. Але вона жодним чином не виказала перед жадібно-допитливими поглядами дівчат свого неспокою, удаючи, ніби її цікавлять безмежні зелені поля, що вільно розкинулись за річкою, широкі схилені верби та пронизливо-синє небо, на котрому не зосталось навіть сліду нічної негоди. Тільки одного разу не втрималась вона, кинула на нього крадькома погляд, коли Митько з веселим гудінням оббризкав сварливу бабу Наталку, що випасала кіз за фермою. Вона замахала услід скарлюченим пальцем, вигукуючи щось неприємним, пронизливим голосом. Дівчата відволіклись, а Ганнуся тієї ж миті поглянула на Павла, замилювавшись несподівано його вродливим обличчям під густою шапкою світлого волосся, котре зухвало ворухив зустрічний вітер. А Гребенко відразу ж перехопив той її погляд, перехопив з посмішкою, від якої Ганнусі зробилось важко у грудях. Вона відразу ж відвернулася, заанімілими пальцями вчепившись у темне дерево машини. Так і проїхала решту дороги до ланки, уже не озираючись на нього.

Нарешті машина зупинилась, дівчата загомоніли, а з кабіни визирнула кучерява голова Митька.

– Приїхали, бабоньки!

Він зареготав, знаючи, як не полюбляють ланові, коли їх так називають, і спритно сховав голову назад, ухилившись від недогризка яблука, що котрась із молодіць пожбурила у нього. Дівчата заворушились, скидаючи сапи на чорну масну землю, щедро напоену нічним дощем. Починався новий робочий день, і Ганнуся зітхнула з полегшенням, коли висока постать Гребенка зникла серед зелених насаджень буряків та картоплі. А далі потягнувся спекотний звичайний робочий день. Ганнуся полола свій ряд, намагаючись зосередитися на праці й не думати зовсім про Павла, голос якого чувся то з одного боку поля, то з іншого. Вона вперто не піднімала голови, з несамовитою злістю виполюючи всюдисущий бур'ян. Ні, вона не буде на нього витріщатись, мов нерозумне дівча, мама каже правду. Нема чого лізти до чужої родини, хоч би який був з нього красень.

– Нашому агрономові тепер залилось тільки сапу в руки взяти та стати з нами у рядочок, – пролунав у Ганнусі майже над самим вухом насмішуватий голос Карпенкової, відриваючи її від думок. Але вона змовчала, не бажаючи розмовляти з настирливою дівкою, але ж від Карпенкової так просто не відчепишся. Надька помахала перед Ганнусею рукою і вигукнула ледь не на всю ланку:

– Агов, Ганнусю, ти мене чуєш?

Ганнуса повільно випросталась.

– Тебе, оглашенну, й мерці на цвинтарі почули, – утомленим голосом одізналась вона, неприязно глянувши на Надію. – Чого репетуєш? Працюй краще.

У тої спалахнули очі.

– Невинність із себе вдаєш? Невже гадаєш, що не помітно, які іскри між вами з Гребенком в машині літали? Чи не видно, як пожирає він тебе поглядом...

Блакитні очі Ганнусі погрозово звузились.

– Рота закрій, Надько!

– А не закрию, – вишкірилась та у відповідь. – Чи ти мені накажеш? Носа задерла, еге, Ганнусю? Що, краща на все село, Гребенка звабила?

– Заздриш?

– Чому заздрити? Почекай, добереться до тебе ще Галина, очі повидряпає та й правильно вчинить!

– А звідки ж вона дізнається? Чи не від тебе?

Надія недобре посміхнулась.

– Може й від мене, – зухвало вигукнула вона, й Ганнуса відчула нестерпне бажання кинутись на цю злісну плітку і закрити її широкого рота. Але втрималась, неймовірною силою волі примусивши себе залишитись на місці. Тільки зневажливо глянула в темні очі Надії, що світились недобрим насміхом, і знову схилилась над своїм рядком. Ні, вона не зробить нічого такого, аби ще більше не розпалити те вогнище людського осуду та пліток, що його, без сумніву, роздула Карпенкова. Та й чи були на селі дві більші плітки, ніж Надька та мати її Харитина Яківна? Напевне, ні. Все вони бачили, нічого не пропускали, а чого не знали, те легко доповнювали вигадками. Вона полола якусь хвилю, коли знову

почувся отруйний голос Надійки.

– Ганнусю! Невже засоромилась?

– Кого? Тебе?

– А чому ж очі ховаєш?

– А щоб не бачити пики твоєї огидної, – кинула Ганнуса, не підіймаючи голови. Карпенкова щось засичала у відповідь, але змушена була відчепитись, зачувши роздратований голос Омелянівни.

Полегшено зітхнувши, Ганнуса з подвійною силою запрацювала сапою, аби опинитися подалі й від Карпенкової, й від її отруйного язика та недоброго погляду. Вона так заходилась, що й незчулась, як минув ранок і настав час обіду. Дві години відпочинку, коли можна було й попоїсти, й додому сходити. Край поля вже виднілась висока тітка Машка Золотенчиха, яку привезли на підводі з великими каструлями. Але Ганнуса любила ходити додому, де і борщ у мами смачніший та й спокійніше. А по дорозі можна до річки зайти, змити бруд зі спітнілого тіла. Вона пішла просто до села. Не було щось настрою хлюпатись у воді. Хотілось спокою, щоб на самоті обміркувати, як бути з оцим тяжінням до одруженого агронома, який вабив її до себе, незважаючи ні на що. Дівчина повільно пленталась, коли раптом її боса нога потрапила на гострий камінець, що валявся у прибитій дощом пилюці. Ганнуса зойкнула, скривилась і затанцювала на одній нозі. Вона нахилилась, аби пожбурити зі злістю клятого камінця, а коли випросталась – їй перехопило подих.

На дорозі перед нею стояв Гребенко.

Ганнусю охопили суперечливі почуття. Вона начебто й зраділа, побачивши його, і водночас їй стало страшно. Проте очі, що палко дивились на неї, виявились сильнішими. Вони вабили до себе з такою силою, що вона не мала волі їм протистояти, з жіночою слабкістю відчуваючи той потяг, що віками кидав жінок у міцні чоловічі обійми.

Павло зробив до неї кілька кроків, а Ганнуса мов укопана застигла біля розгалуженого гілля старої верби, спостерігаючи за його наближенням. Вона зробила тільки один малесенький крок назад, коли він зупинився на відстані витягнутої руки від неї.

– Забилась, Ганнусю? – запитав тихо, чаруючи поглядом.

– На камінець натрапила.

– Боляче?

– Трішки.

Гребенко підійшов ще ближче.

– А чому ти вчора не прийшла? – похмуро раптом запитав він, і Ганнуся з подивом зачула в його голосі образу, й очі в неї засяяли.

– Мама не пустили.

Тепер він ледь помітно посміхнувся.

– А сама б прийшла?

– Можливо, – знизала вона плечима й зойкнула, коли Павло раптом схопив її в обійми, міцно притиснувши до свого великого тіла. – Що ви робите? Пліток вам мало з ранку? Чи ви з розуму зійшли? – запротестувала вона, але він тільки лагідно посміхнувся й тихо відповів:

– Зійшов, Ганнусю, геть зійшов! Від тебе!

Й не встигла вона отямитись, як він нахилив голову й припав до її рожевих, ніжних вуст першим палким поцілунком. Ганнуся завмерла, відчуючи як сильно б'ється власне серце, а під рукою, ще сильніше, – серце Павла. Дівчина несміливо відповіла йому, але думка про те, що вона не повинна цього робити, що чинить неправильно, цілуючи чужого чоловіка, отруювала всю солодкість його пестощів. Не повинні вони цього робити, ні! Але Гребенко тримав її так міцно, що вирватись з його обіймів було просто неможливо. І тільки коли десь поблизу, в чагарях раптом загавкав собака, він відпустив її.

– Ганнусю!

– Ні! Облиште мене! – Ганнуся вперлась гострими кулачками йому в груди, відхиляючись якомога далі. – Облиште мене!

Павло гірко всміхнувся.

– Облишити тебе? Пізно, пізно, Ганнусечко, мое сонце. Невже не бачиш ти, що я пропав, пропав від кохання до тебе й ніщо вже не потрібно мені в житті цьому. Ніщо, окрім тебе, окрім очей твоїх чарівних, личка твого милого та коханого, окрім тебе, єдиної та жаданої?

Котрій жінці, а тим паче дівчині, не було б приємно чути такі слова та ще ж від такого красеня, і юна, ще наївна Ганнуся не була винятком. Не треба було їх казати, ці слова, але як солодко вони лунають! Слухаючи їх, Ганнуся відчувала себе так, немов стоїть біля самого краю глибокої прірви й тільки один маленький крок відділяє її від падіння. Крок,

який вона може зробити, піддавшись чарам Гребенка.

– Ви одружені! – силоміць виштовхнула вона з себе два слова, ненависні слова, й помітила, як потемніло та насупилось його вродливе обличчя. Вона спробувала випрочатись з його обіймів, відійти далі, але теплі чоловічі долоні не пустили її, тримаючи міцно за стан. А слова, що пролунали потім, змусили завмерти.

– Я покину Галину, – гаряче зашепотів Павло, й вона зрозуміла, що слова ці не є пустими. Він і справді покине дружину, покине заради неї! – Ми поїдемо звідси далеко-далеко, туди, де будемо тільки удвох, а поряд – наше кохання, наше щастя! Скажи тільки слово, Ганно, одне слово, і я все покину!

Які жадані та в той же час страшні слова! Вона була надто розгублена і схвильована, щоб відповісти на його заклик. Ганнуса відчувала, як все ество її розділяється на дві ворогуючі половини, коли одна бажала погодитись, а інша закликала отямитись, не руйнувати чужої родини.

Гребенко вхопив її ще міцніше.

– Погоджуйся, Ганнусю, погоджуйся, моя люба. Повір, ти не пожалкуеш, жодної хвилини не пожалкуеш.

На вродливому обличчі Ганнусі відобразились усі почуття, що розривали її зсередини.

– Я... я не знаю, – невпевнено прошепотіла вона й здригнулась, раптом зачувши зовсім поряд скрипіння важких коліс та свист шкіряного батога.

– Цоб-цоб-цобе, – почувся каркаючий старечий голос, й Ганнуса ледь не застогнала, упізнавши голос діда Опанаса, батькового дядька. Вона відчула, як розтислись сильні долоні Павла, відпускаючи її, і ледь втрималась на ослаблених ногах. Потім відступила на декілька кроків і повільно поглянула туди, звідки було чутно скрипіння коліс. На велику дерев'яну гарбу було навалено свіжої темно-зеленої трави, а на самій горі, похитуючись з боку на бік, сидів дід Опанас, худий, як жердка, старий, виблискуючи неприязним поглядом вицвілих сірих очей. Ледь помітно прижмурившись, він лупцював по спинах двох волів, не зводячи з Ганнусі гострого погляду.

– Здоров, Ганко, – нарешті проскрипів він, і Ганнуса помітила подив та осуд в його очах, відчула, як наливається жаром її лице від сорому.

Вона ще відступила від застиглого Гребенка.

– Здоров, діду, – ледь вичавила вона нарешті з себе і, кинувши на похмурого діда Опанаса збентежений погляд, раптом не втрималась, стрімко обернувшись і побігла по дорозі вгору,

до села, з жахом думаючи про те, що дід Опанас неодмінно розбавляє татові про побачене, а вона не знала, навіть уявити не могла, як до всього цього поставиться батько.

3

Худими тремтячими пальцями Галина зібрала до купи своє тонке, рідке та змарніле чорне волосся, заплела його в неохайну косу та затягнула мотузкою. Потім глянула в дзеркало, болісно скривившись від побаченого. Марне, виснажене постійною нервовою напругою обличчя, яке ця безсонна ніч у сльозах зробила зовсім потворним. Пригадавши сяюче вродою та молодістю, з тонкими рисами та повними червоними вустами, блакитнооке лице сусідки Ганни, Галина ледь чутно застогнала й тихенько заплакала, заскиглила, порушуючи тишу пустої хати.

— Павле, Павле, — скрізь сльози завела вона, сідаючи на лаву та розгойдуючись з боку на бік. Петрик, дивлячись на неї широко, здивовано відкритими світлими, Павловими, оченятами, й собі тихенько заскиглив, але до матері не пішов, забився в куток біля пічки, час від часу кидаючи швидкі погляди в бік дверей. Бабуню виглядав. Галина тільки байдуже сковзнула по ньому поглядом, а потім знову заревіла, нервово жмакаючи грубу тканину своєї сукні.

Невже вона втратить його? Втратить назавжди. Невже ця ясноока діваха зможе зробити те, чого не зуміла зробити нескінченна ватага вродливих, гарненьких жінок та дівчат, що траплялись йому в житті? Невже вона закохала його в себе? Галина не бажала в це вірити, відчуваючи, що обманює саму себе. Потяг Павла до цієї дівичі був надто сильним, аби вона могла залишатися спокійною, знаючи, що його пристрасть мине досить скоро. Ні, із Ганкою було все інакше, Галина відчувала то, холонучи від думки, що він, можливо, уже й закохався в це кирпате дівчисько.

Невже, невже її чоловік кохає цю Ганну?

Думки про це гострими пазурами вп'ялись у серце, не бажаючи відпускати, наповнюючи його розпачем та болем. Як же ненавиділа вона його за це можливе почуття, почуття злочинне та злодійкувате. Ненавиділа і кохала. Кохала завжди, ще з самого дитинства, й буде кохати, кохати завжди, допоки подих смерті не обірве життя в її серці. Вона вирішила давно, що Павло створений для неї і має належати тільки їй, й усе зробила для того, аби він належав тільки їй, аби отримати його, забувши про все, про сором та власну гідність. І не для того перетерпіла вона стільки, аби віддати його якійсь негідниці, що ледь вилізла з пелюшок, а вже краде чужих чоловіків.

Ні, вона, Галина, без боротьби його не віддасть...

Заскрипіли тихо двері, відриваючи Галину від думок та змушуючи здригнутися. Обірвавши плач, вона повернула голову та невдоволено поглянула на низькорослу, товстувату постать матері, яка заходила до хати з цеберкою свіжого молока в пухких руках. Петрик теж затих і зачеберяв до бабусі на нетвердих своїх, слабеньких ніжках.

– Баба!

Блимнувши на дочку похмурим поглядом, Олена Миронівна поставила на припічок цеберко з молоком, підхопила на руки заплакану дитину й лагідно притулила до своїх широких грудей.

– Знову цюмриш? – зле, глухо запитала вона Галину, посилюючи роздратування.

Галина звузила очі.

– А що мені, радіти та пісень співати, коли в мене чоловіка крадуть, а в дитини батька?

Олена Миронівна декілька важких хвилин вдивлялась у бліде, змарніле, спухле від сліз обличчя доньки, а потім роздратовано повела плечима, скривила лице.

– Дура ти, Галько, дура, – промовила, наче виплюнула, вона, легенько погойдуючи Петрика на руках. – І чого вчепилась ти, мов той реп'ях, у того Павла? Чому не жилось тобі спокійно? Бачила ж ти, що не потрібна йому, що не кохає він тебе й не покохає, а все одно лізла, як те сліпе теля в яму. Чи не було в тебе хлопців? Той же Мишко Татаренко, чим гірший був він від твого Павла? А як упадав за тобою, як кохав, на руках був ладен носити.

Галина скосила на матір заплакані очі, вологу в яких поступово висушувало роздратування.

– Замовчіть, мамо, – вигукнула вона, схоплюючись з лави та підбігаючи спочатку до пічки, а потім до вікна. – Ви нічого не розумієте. Я кохаю Павла, чуєте, кохаю! І без нього мені життя на цьому світі немає.

Олена Миронівна плюнула собі під ноги.

– Кохаю Павла, – передражнила вона Галину, – життя без нього нема. А про дитину, про Петрика ти подумала? А про те дитя, що в тебе під серцем? Кого народиш, як будеш отак себе зводити? Чи Петрика хворобливого тобі замало?

Галина мовчки вислухала материнські докори, важко дихаючи та метаючись між пічкою та дверима, мов загнана в клітку дика тварина. Дитина! Іноді вона жалкувала, що народила

Петрика, який виявився таким слабким та хворобливим. Не такого сина мріяла вона подарувати Павлуші, зовсім не такого. І хоч він і любив дитину, вона знала, бачила по очах його, наскільки він би був радий міцному, здоровому сину, яким би міг пишатися, якому б радів кожну хвилину, а не жалкував постійно, не досипаючи тих ночей, коли Петрику бувало зле і він своїм жалібним плачем не давав їм заснути. Народження слабкого сина, особливо від такого ставного та здорового чоловіка, як Павло, було кривавою застарілою раною на серці Галини, її постійним потаємним болем, який вона приховувала в самій глибині свого ества, приховувала навіть від матері, а іноді й від самої себе. Їй здавалось, що якби вона народила Павлу здорового, міцного сина, то він би забув про все минуле і зміг би її покохати. Покохати хоча б із вдячності за сина... А вона була б згодна й на таке кохання, та що там казати, вона була згодна на все, навіть на жалюгідні крихти його почуттів, мов той зголоднілий і безпритульний пес, аби тільки коханий був поряд. Але вона не мала навіть цих крихт, він весь час тримав багатство серця свого при собі, тримав, аби одного дня, проклятого небесами, кинути під ноги якогось дівчиська.

Згадавши про Ганну, Галина раптом зупинилась, поглянула в невеличке вікно надвір, туди, де за тином було видно стареньку, похилену хатку Кравецьких. Там, у тій убогій оселі, живе та, на появу якої вона завжди чекала. Появу тієї, яка відбере в неї Павла. Колись, після повернення його з навчання, в її серці жила свята впевненість у тому, що одного дня щастя неодмінно постукає у її двері й Павло покохає її, покохає так сильно, як вона про то мріяла. Але день минав за днем, місяць спливав за місяцем, складаючись у роки, але дива все не траплялось. Павло продовжував залишатись таким самим, як і раніше, болісно-байдужим. Та що там казати. Замість того жаданого й очікуваного кохання в його очах усе частіше спалахували іскорки глухого роздратування та тихої ненависті. Ненависті до неї, людини, що любила його так, як ніхто у світі. А тепер вона втрачає його, втрачає раптово... Втрачає того, у кому єдиному зосередився для неї весь сенс життя, зосередилось саме? життя. Нехай він навіть не кохав її, а тільки терпів, але ж все одно був поруч, розділяючи з нею своє життя, проживаючи поряд кожен день, засинаючи бік у бік з нею та інколи даруючи скупі ніжність свого великого тіла. Як же зможе вона прожити без усього цього? Без його присутності в своєму житті, без змоги бачити його кожного дня, люблячим поглядом вдивлятися в його вродливе лице, у ці прозорі, світлі очі. Життя без нього буде для неї вже не життям, а тільки існуванням, існуванням пустим, скорботним та темним. Й те не лякало її, що залишиться сама з двома дітьми, те б вона пережила, перетерпіла, а ось втрату Павла не переживе, не перетерпить.

— Що ж мені робити? — ледь чутно прошепотіла вона, напружено вдивляючись у сусідню хату, ніби там, серед чисто вибілених стін, могла знайти відповідь. Як втримати Павла, як віднайти його від Ганни. — Як? — застогнала вона знову, вже не звертаючи уваги на материне бурмотіння за спиною.

А з хати Кравецьких, мов у відповідь на її палкий заклик, повільно вийшов Микита, батько Ганни. Високий, дещо худорлявий чоловік середнього віку, ще досить привабливий лицем, він постояв біля порогу, потягнувся й попрямував у бік повітки. Галина якусь мить, мов

зачарована, дивилась йому вслід, а потім раптом зрозуміла. Зрозуміла, що має робити, аби не вража донька перемогу святкувала, а вона сама.

Стрімко обернувшись, вона кинулась до дверей, краєм вуха зачувши крик матері, але не звернула на нього уваги.

– Галько, ти куди?

Галина промовчала, тільки гучно гримнула дверима в сінях та вискочила у нагріте повітря спекотного полудня. Вона мусить, неодмінно мусить боротись за своє щастя. Й зараз у цьому мовчазному, статечному чоловікові вона вбачала своє спасіння, спасіння свого кохання. Швидко пробігши поміж коморою та хлівом, Галина опинилась на городі, а вже звідти увірвалась на подвір'я Кравецьких. Вхопивши краєм ока застиглу постать Ярослави, що терла кабаки на великій іржавій тертушці, вона кинулась до Микити, який порався біля старого воза.

– Микито Яковичу, голубчику, допоможіть, – зриваючись на крик, заволала вона, хапаючи збентеженого Кравецького за тверду, мозолисту та суху долоню і зазираючи в його суворі, досить непривітні очі. – Благаю вас, допоможіть!

Кравецький закліпав.

– Галино, що трапилось?

– Горе в мене, Микито Яковичу, – захлипала Галина, не зводячи з нього наполегливого погляду.

Кравецький нахмурился.

– Помер хтось?

– Я помру, – раптом зі злістю вигукнула Галина, відпускаючи його суху долоню та притискаючи руки до своїх пласких грудей. – Помру, якщо ви дочки своєї на ланцюг не посадите.

Микита спохмурнів ще більше.

– Що таке? Не розумію.

– А що ж тут розуміти? Погано ви виховали доньку, Микито Яковичу, дуже погано, коли вона залицяється до чужих чоловіків та відбирає в дітей батька, – промовила, мов виплюнула, Галина, з напругою вдивляючись у потемніле обличчя сусіда. Десять за спиною налякано зойкнула Ярослава, але Галина навіть не озирнулась, зосередивши всю свою

увагу на цьому дещо похмурому чоловікові. Бо відчувала, що тільки він спроможний їй допомогти.

– Що ти таке мелеш, Галино?

– Правду.

– Яку правду?

– А про те, що дочка ваша волочиться з моїм чоловіком, – з наболілою зсередини злістю мовила Галина, відчуючи, як наповнюються очі гарячою та пекучою вологою. Бо уявила, як її Павло, такий рідний і вродливий, десь обіймає та цілує ту кляту Ганну, даруючи їй свою ніжність та пристрасть, притискаючи до себе жадібно й міцно.

Лице Кравецького закам'яніло.

– Це серйозне звинувачення, Галино.

Вона хлюпнула носом.

– Так Павло сам зізнався.

Кравецький глянув на неї важко, недовіжливо, потім перевів погляд на дружину, вдивляючись у неї пильно, допитливо. Галина теж озирнулась. Озирнулась, аби побачити на виразному обличчі своєї сусідки чіткий острах та провину.

– То правда, Ярославо? – спокійно запитав Микита дружину, але Галині його спокій видався досить оманливим.

Ярослава важко зітхнула.

– Не зовсім, – тихо відповіла вона, зводячи невпевненого погляду з чоловіка на Галину, – ніхто ні з ким не волочиться, – уже суворіше додала вона, – просто Ганнуса у нас дівчина гарна, ось і подобається усім, а чи то її провина?

Микита насупився.

– Що, й агроному сподобалась?

Ярослава знизала плечима.

– А почім я знаю почуття агронома? Та Ганнуса мені сама казала, що не має з ним ніяких стосунків...

Галина аж підскочила на місці.

– Еге ж, не має! Менше вірте їй, донечці своїй. Та він убити мене присягнувся, якщо я хоч слово їй скажу. То немає між ними нічого? Та зроду не повірю. – Вона знову заридала, негарно скрививши тонкі, бліді свої вуста, розуміючи, як жалюгідно виглядає в очах цих людей. Але зараз їй було байдуже. Все було байдуже, окрім несамовитого бажання втримати Павла, й заради цього вона була згодна на все, навіть на приниження. Знову обернувшись до напруженого і мовчазного Микити, Галина жалібно прошепотіла: – Благаю вас, Микито Яковичу, не дайте моїм діткам – Петрику та ще ненародженому немовляті, – при цих словах вона охопила себе за ще плаский живіт, – залишитись без батька!

За спиною знову зойкнула Ярослава, чоло ж Кравецького спохмурніло ще більше, і він відповів:

– Можеш не хвилюватись, Ганнуса не завдасть тобі більше клопоту. – Він деякий час мовчки дививсь на Галину, потім поглянув на дружину й рішуче додав: – За тиждень я відвезу дочку до брата в місто – нехай охолоне.

– Микито! – голосно, налякано й, у той же час дещо розгублено, вигукнула Ярослава, а Галина ледь встояла на ногах від почуття полегшення і знову вхопила Кравецького за руку.

– Дякую, Микито Яковичу, дякую!

– Йди вже та заспокойся, – трохи сердито пробурмотів той, і Галина, саянувши невпевненою вдячною посмішкою, попрямувала до свого двору, відчуваючи, як оживає в ній надія, а разом з нею оживає й весь світ, що було вже погас і геть стемнів, засліплений чорним маревом несамовитих ревнощів. І хай він не кохатиме, то нічого, її палкого кохання вистачить на двох, головне – ця дівка щезне з його очей.

Повернувшись до свого двору, вона краєм ока вхопила струнку постать Ганни, яка пробігла біля їхнього тину, голосно грюкнувши своєю хвірткою. Завмерши біля старої, геть висохлої вишні, Галина напружено спостерігала, як ненависна розлучниця увірвалась до хати, а майже слідом за нею попрямував і Кравецький, відкинувши роздратовано руку Ярослави, яка теж рушила туди, плачучи та крадькома хрестячись.

Галина застигла на місці, розуміючи, що зараз усе має й вирішитись. Уп'явшись похололими пальцями у висохлий стовбур старого дерева, вона широко розплющеними застиглими очима вдивлялась у зачинені сінешні двері сусідньої хати, закликаючи, волаючи до неба, аби клята Ганна не взяла над нею верху та не вмовила батька дозволити зостатися в Пирогах.

Раптом десь поряд закрипіла хвіртка, і Галина здригнулась, відірвала погляд від сусідньої

хати та глянула на чоловіка, котрий прямував до порога з похмурим обличчям. Не помітивши її, Павло зупинився біля порогу та так і завмер, напружено вдивляючись у білу стареньку хатинку. І за мить, немов у відповідь на його жагучий погляд, двері тієї хатини відчинились, й у темному отворі забіліло округле лице Ганни. Вона рвонулась було на вулицю, але побачила Павла і завмерла на порозі. А Галина, відчуваючи, як повільно згасає в ній радість, подивилась на Павла. На його обличчі застигла пристрасть і ще щось, чого вона не бачила на ньому ніколи, бо навіть у часи подружньої близькості не дивився він так на неї, як дивився зараз на Ганну. Від побаченого рана, що майже ніколи не гоїлась у серці, допікала ще сильніше. Захлинаючись сухим, нечутним плачем, до болю вп'явшись заанімілими пальцями в грубу вишневу кору, ледь тримаючись на ногах, Галина вдивлялась у чоловікове обличчя, на якому квітло захоплення іншою, а у неї всередині все волило, охрипало від крику: «Йому вона, Ганна, потрібна, а я ні!»

Ганна, зачувши голос батька, відступила від порогу і стрімко зачинила за собою двері. А Павло, зітхнувши, опустив голову і зайшов до хати. Він не помітив худорлявої постаті дружини, що причаїлась біля стовбура старої вишні. А вона ще довгенько стояла так, дивлячись перед собою застиглим поглядом, не відчуваючи нічого, окрім бурхливої, невпинної хвилі ненависті, що підіймалась із самих глибин її ества, заповнюючи серце та переливаючись через край. Ненависті, густо замішаній на болю та стражданні зрадженої жінки. Ненависті, котра змусила її розтулити заанімілі вуста та випустити із себе прокляття.

— Будь ти проклята, Ганно! Будь же ти проклята!

Зачинивши двері та повернувшись до великої кімнати, Ганнуся стала біля дверей, з мовчазним докором вдивляючись у похмуре закам'яніле обличчя батька, що сидів біля столу, не зводячи з неї важкого, невдоволеного погляду. Мама безмовною тінню завмерла поряд, й по тому, як ледь помітно ворушились вуста, Ганнуся здогадалась, що та молиться. Молиться, аби татко не впав у лють та не підняв на Ганнуся руку. Сама ж Ганнуся батька не боялась, бо ще ніколи не бив він її — лаяти лаяв, але не бив.

— Сядь, Ганно, — порушив напружену тишу хати досить спокійний голос Микити. Але Ганнуся і не подумала сідати.

Вона лише вперто задерла голову.

— Я постою.

— Краще сядь.

— Мені на ланку повертатись скоро!

Микита звузив очі.

– Про ланку можеш забути, – так само тихо та спокійно промовив він, а Ганнуся відчула, як по спині проповзли мурашки недоброго передчуття. – На цю роботу свою ти вже не повернешся, можеш бути певна. Чи тобі замало того, що накоїла, осоромила нас перед усім селом...

Ганнуся аж підстрибнула.

– А що я такого накоїла? – ображено вигукнула вона. – Ви, тату, наслухались Галчиних пліток, їй вірите, а доньку рідну ладні брудом полити? А хіба ж моя провина в тому, що привабила я того Гребенка, хіба я просила його про те? І що ж мені тепер лице хусткою обв'язати чи по селу не ходити?

– Не знаю я, що там між вами трапилось, – похмуро обізвався батько, – але мені тут сорому не потрібно! Чи думав я, що доживу до такої години, коли до мене прибіжить сусідка, звинувачуючи мою доньку в перелюбі з її чоловіком? Ні, не потрібно мені таке. – Микита помовчав, а потім рішуче додав: – За два дні відвезу тебе до міста, до дядька Данила, нема чого тут тобі Гребенку цьому очі мозолити.

Ганнуся застигла, зневірливо вдивляючись у похмуре лице татка. Дядька Данила, завжди мовчазного, а тим більше його сварливу дружину Ганнуся не надто любила, а щоб жити поряд з тією набундюченою тіткою Глашкою...

– Ні, тату, я нікуди не поїду, – прошепотіла вона, захитавши головою і зробивши крок назад.

Батько нахмурився ще більше.

– Ні, Ганно, поїдеш, інакше не батько я тобі, – заперечив він, і в його спокійному голосі Ганнуся зауважила ледь помітний гнів, ще прихований, але вже досить відчутний. І ще щось, ледь вловиме, ледь помітне, змусило Ганнусю проковтнути всі слова заперечення, що вже рвались з її вуст, та придивитись пильно до таткового обличчя. Він і раніше сварив її за пустощі, за якісь провини та непослух, але такого виразу на його обличчі вона ще не бачила. Та то було дитинство, провини були незначними, дитячими, а зараз... зараз все по-іншому. Те, що йому наговорила про них з Павлом Галина, вже не було ані дитячими пустощами, ані дріб'язковою провинною, за яку тато посварить-посварить, далі й заспокоїться, забуде. Відчуття того, що ось саме в ці хвилини її дитинство минає, йде від неї назавжди, було таким гострим та несподіваним, що Ганнуся аж похитнулась, раптом знесилившись та прихилившись до стіни. І здавалось їй, що очима тата, гнівливими та осудливими, дивиться на неї зараз оте доросле життя, про яке вона мріяла і до якого прагнула всі останні роки.

– Ганнусю, донечко, що з тобою? – пролунав мов здалеку голос мами, й за якусь мить відчула вона, як торкаються її та обіймають лагідно теплі натруджені материнські руки. Зовсім як у дитинстві. У дитинстві, якому не судилось уже повернутись. – Ганнусю, ти чуєш мене? – знову наполегливо запитала мама, і дівчина кволо посміхнулась.

– Чую, мамо, чую. Все гаразд, просто щось у голові запаморочилось.

Мама поглянула на Ганнусю якимось дивно, з незрозумілим острахом, і посміхнулась, трішки боязко, але ніжно та лагідно, мов намагаючись пом'якшити ласкою своєю різкі, образливі слова татка, а потім взяла Ганнусю за руку.

– Ходімо, донечко, ходімо до кімнати, ти ляжеш, трішки перепочинеш, а то он як зблідла, а я тобі потім борщику наллю, ряжанки свіженької, а вже тоді ми з батьком спокійно все обговоримо, – ласкаво приговорювала мама, підштовхуючи Ганнусю до кімнати та кидаючи на чоловіка застережні погляди. Той сидів біля столу мовчки все такий же похмурий та замислений. Ганнуса розуміла, що він свого не полишить. Надто впертою була вдача Кравецьких, Ганнуса це добре знала, по собі знала. Вона дозволила мамі відвести себе до кімнати, де майже впала на ліжко, і байдужим поглядом втупилась у побілену стелю. Мама примостилась поряд, мовчки погладжуючи її натовлені руки. Заговорила вона тільки тоді, коли за батьком грюкнули сінешні двері й вони залишилися у хаті самі.

– Ганнусю, що з тобою коїться?

Ганнуса відвернула голову.

– Не знаю, мамо. Я нічого не знаю.

– Гребенко не полишає? – немов не зачувши її слів, запитала Ярослава, стискаючи долоню. – Бачу, доню, по очах твоїх бачу, що не полишає. Але ж ти обіцяла, Ганночко, обіцяла з серця його гнати...

– А якщо я не можу? Якщо це сильніше від мене, мамо? – підхопилась на місці Ганнуса, наполегливо вдивляючись у материнські очі, в котрих докір був змішаний зі співчуттям. – Чому я маю заради щастя Галини відмовлятися від свого власного, страждати, аби не страждала вона?

– Ганнусю, ти не повинна казати таких слів! Так уже склалось життя, і тут нічого вже не вдієш. – Ярослава помовчала, мов не наважуючись сказати щось, а потім все-таки додала: – До того ж... до того ж Галина чекає на другу дитину, ти це розумієш, доню?

Ганнуса розуміла, о, як добре вона це розуміла. Але вражена гордість заважала їй погодитись зі словами мами, небажання поступатись якійсь гостроносій вороні так і кипіло

всередині, хоч й знала вже, що не для неї той Гребенко, що ніколи не зможе вона бути щасливою з ним, відібравши батька в дітей. Та і як можна бути щасливою від прокльонів Галини. А бунтувала в ній зараз та маленька дівчинка, що ще залишалась десь у глибині, не бажаючи поступатись тим, що так подобалось їй, хоч і не належало по праву.

– Що ж мені робити, мамо? – жалібно запитала вона. – Чому вона мене перемагає, та Галька, чим гірша я од неї? А він страждає поряд з нею.

– Тут нічого не вдієш, доню, така вже його доля. Сам з нею одружився – бачили ж очі, що брали. А ти ж у мене сильна дівчинка, мине час, забудеш все. І як мені того не хочеться, але буде краще, якщо ти поїдеш до міста.

Ганнуся скривилась.

– Ой, мамо, ні...

– Так, люба, так, – заперечила на те Ярослава. – Ну поміркуй сама, що ж буде, якщо залишишся ти в Пирогах? Гребенко від тебе все одно не відчепиться, а батькові з ним битись, чи що? А Галина? Вона ж все одно спокою тобі не дасть. А осуд? Бачить Господь, важко мені відпускати тебе від себе, я й не хотіла одразу, сперечалась із батьком, та все ж він, певно, правий – так буде краще.

Ганнуся свіркнула очима.

– Для кого краще? Для Галини?

– Для всіх.

– Ні, мамо, неправда.

– Правда, – ласкаво заперечила Ярослава Ганнусині гіркі слова. – І колись ти згадаєш мене, згадаєш ці слова. А зараз відпочинь, прийди до тями, поміркуй про все спокійно та без запалу. А ще краще – поспи, подрімай.

Ганнуся промовчала, покійно заплющила очі й несподівано заснула, забувши і про Павла, й про дружину його. А коли відкрила очі, то відразу ж почула тихий голос мами, що лунав з великої кімнати.

– Микито, не треба, нехай відпочине, – тихо казала вона, і Ганнуся зрозуміла, що батько хоче з нею поговорити. Але вона не могла. Просто не могла та й не хотіла, ображена його словами. Тому міцно заплющила очі, вдаючи, що ще не прокинулась, та так і пролежала, поки батько не пішов на зміну.

– Ганнусю? Ти не спиш? – зачувся поряд голос мами, яка нечутно увійшла до її кімнати. Ганнуса розплющила очі.

– Не сплю.

– То, може, борщику?

– Ні, я не голодна.

– Ганнусю, – тепер у голосі мами виразно було чути докір. – Не можна ж так.

– Можна, – байдуже відповіла Ганнуса, здригаючись від думки про те, що доведеться поїхати з рідної домівки й все через ту Гальку з її ревнощами дурними та довгим язиком.

– Випий хоча б ряжанки, – знову звернулась до неї занепокоєна мама, й Ганнуса доволі кволо погодилась.

– Добре, тільки трішки.

– Зараз принесу.

Мама вийшла, а за мить біля Ганнусі вже опинився Івасик. Він дещо несміливо наблизився до її ліжка, витріщивши блакитні оченята, намагаючись рухатись якомога тихіше. Потім зітхнув.

– Ти захворіла, Ганнусю?

Ганнуса не втрималась від слабкої посмішки.

– Трішки.

– А що в тебе болить?

– Серце, – сказала Ганнуса правду. Бо воно, серце, й справді боліло, напевне, вперше за усе її життя.

Івасик помовчав, роздивляючись її з подивом та розгубленістю, з якимось невимовним виразом, а потім запитав:

– То ти тепер будеш, як баба Климівна, щоразу хапатися за груди, коли тобі хто щось не так скаже, чи хлюпатись додолу, коли на тебе хтось гримне?

– Ні, дурненький, – відповіла Ганнуса, зводячись з ліжка та пригортаючи до себе брата. – Я

просто сумую, тому що татко хоче відправити мене до міста.

Івасик скривився.

– А я не хочу, щоб ти їхала.

Ганнуса зітхнула.

– Я теж, любий. Але так вирішив татко.

Хлопчик поморщив лоба.

– То татко негарно вирішив! Я от ублагаю його не робити цього!

– Ну спробуй, – відказала Ганнуса, але віри в те, що батько полишить її в Пирогах, чомусь не мала. І в очах мами, що мовчки застигла на порозі з глиняним кухлем та куснем хліба в руках, вона теж побачила зневіру в тому, що тато ще передумає.

Поволі минув вечір, мама з Івасиком лягли спати, але Ганнусі не спалося. Поглядаючи у вікно, вона посиділа деякий час на ліжку, а потім, глибоко зітхнувши, повільно підвелась, постояла, дослухаючись сонливої тиші хати, й попростувала до дверей. Постояла так деяку мить, а потім швидко шмигнула на вулицю, не помітивши мами, що застигла на порозі своєї кімнати, прокинувшись від невідступної тривоги за доньку. Могла, але не зупинила. Нехай попрощається з тим Гребенком, хоч так утішить своє серденько, а вона вже вимолить у Господа, щоб забувся він, відпустив її любу донечку, щоб там, у місті, Господь послав їй гарну пару, послав щастя, щоб відвернуло її від того Гребенка.

Прохолодне повітря зоряної ночі неприємно торкнулось тіла Ганнусі, прикритого тільки тонкою довгою сорочкою. Вона зіщулилась, але рішуче відійшла від порога хати, щоб уже посеред двору застигнути в нерішучості. Прямо перед нею, серед дерев, причаїлось обійстя Павла, але воно було темним, тихим та пустим. Хата витріщалась на неї чорними очицями віконниць, у котрих не було видно навіть проблеску світла. Ніхто не чекав на неї в цій темряві – тільки тиша та повний місяць десь високо в небі.

Постояла ще, коли раптом у густих кущах порічок щось зашаруділо. Вона завмерла, дослухаючись. Невже він, поважний агроном, немов безвусий зухвалий хлопчисько, може сидіти в кущах, чекаючи на її появу? Та у сріблястому світлі місяця побачила Ганнуса не його вродливе лице, а біленьку мордочку песика Колобка.

– Не спиться тобі, розбійнику?

Собака підбіг, завилявши хвостом. Ганнуса погладила його, а коли випросталась, здригнулась.

Біля воріт у світлі місяця стояв Гребенко.

Він постояв якусь мить, а тоді рішуче попрямував до неї, пропалюючи палким, відвертим поглядом. Коли він простягнув руки, аби схопити Ганнусю в обійми, дівчина раптом, несподівано для себе, вигукнула:

– Не треба!

Павло розгублено опустив руки.

– Ганнусю, але чому?

– А ви не знаєте?

– Ні!

– Невже Галина не повідомила вас про те, про що вже встигла розказати моїм батькам? Невже ви не знаєте, що маєте вдруге стати батьком?

У місячному світлі було видко, як Павло нахмурився та скривився. Відчайдушним жестом запустив руку в густе світле волосся, важко зітхнув.

– Знаю я, Ганно, все знаю. На жаль.

– На жаль, – відлунням відгукнулась Ганнуса й затихла. Примара важкої Галини, знервованої та зі злим поглядом, мов жива, стала біля Павла, нагадуючи, що не належить їй цей чоловік і ніколи не належатиме.

Павло зробив до неї крок, упіймав слабку, якусь мляву руку і міцно стис між своїх долонь.

– Але ж то нічого не змінює, Ганнусю, мое світелко. Заради тебе я все покину, як би важко то не було...

– Не кажіть так, – відсахнулась від нього Ганнуса, вивільнивши руку. – Ніколи нам щастя не буде, ніколи не збудуємо ми його на сльозах Галини. Та і я не зможу так жити.

– А кому вона потрібна, Ганю, ця твоя жертва? – розсердився Гребенко. – Гадаєш, що мені? Ні, люба, помиляєшся. Вона нікому, окрім Гальки, не потрібна. Я так стомився від неї, настраждався. Досить! Тепер я щастя хочу, не з нею, обридлою та нелюбою, бути, а з тобою.

– Нічого не вдієш, так уже доля склалась, – повторила Ганнуся мамині слова.

– А ми можемо її змінити, – заперечив Гребенко, ухопивши Ганнусю за плечі й примусивши її глянути на себе. – Ми поїдемо далеко звідси, туди, де будемо тільки удвох. Там не буде Галини, не буде її ревнощів та остогидлого невдоволення.

Ганнуся гірко усміхнулась. Ні, не зможе вона бути з ним щасливою, не для неї він, а то якесь затьмарення, примха молодого та ще недосвідченого серця, котрому забажалось мати те, що було таким гарним і звабливим. І мама має рацію: воно мине, колись мине.

– Ні, – коротко відповіла вона, – я не зможу так учинити, зрозумійте мене!

Павло нахмурився.

– Зрозуміти? Ні, Ганю, я не можу. Мені теж нелегко наважитись покинути дітей, нехай та дитина ще й ненароджена, але Петрик завжди був моїм сумом та болем.

– Ось бачте...

– Але заради тебе я згоден покинути і його, зрозумієш ти це чи ні? – якось знервовано запитав він, і пальці його вже досить болісно вп'ялися в її плечі. Ганнуся здригнулась, але він не відпустив.

– Розумію, але не можу, не можу погодитись.

– Батьки нацькували?

– Ні.

– Ганю, не бреш. Тільки одного я не розумію, чому вночі вийшла до мене...

– Я вийшла, бо хотіла з вами попрощатися, – прошепотіла вона, доторкаючись пальчиком до його напруженого та нахмуреного лица. – За два дні татко відвезе мене до міста, до свого брата.

Гребенко застиг.

– Ганнусю...

– Так буде краще, – зупинила його заперечення Ганнуся і на якусь мить дозволила йому доторкнутися до себе поцілунком, а потім різко вирвалась із його рук та відступила.

– Прощавайте!

– Ганнусю, стривай!

– Ні, прощавайте!

Але Гребенко, мов не чуючи, рушив до неї, простягаючи руки.

– Ганнусю!

Вона птахою полинула до хати, забігла до сіней, зачинила за собою двері на защіпку та притулилась до неї спиною. За дверима щось бубнів Павло, дряпався, але вона мовчала. І здригнулась, коли почувся тихий голос мами.

– Не спиться, доню?

Ганнуса поглянула у всерозуміючі блакитні очі мами, в котрих світилось співчуття, і тихо прошепотіла:

– Не спиться, мамо.

– Воно забудеться, – прошепотіла Ярослава, притуляючи її до себе. – Йди, сонечко, поспи, а туга ця... вона мине. Повір мені.

4

Наступний день промайнув для Ганнусі мов у тумані. Забувшись на світанку важким та чутливим сном, вона прокинулась через деякий час від галасу, що вчинив Івасик. Дзвінкий голос брата лунав так пронизливо, що вона налякано підхопилась на ліжку.

– Та-а-а-тку, – тягнув братик у великій кімнаті, – та-а-ту, любий, не відсилай Ганнусю!

У відповідь лунав утомлений голос батька.

– Заспокойся, Івасику!

– Заспокоюся тільки тоді, коли ви скажете, що не будете відвозити Ганнусю до міста, – тримався свого Івасик. – Як же ми без неї, татку?

– Так треба, синку.

– Не треба, – гучно заводив знов малий. Серце Ганнусі було ладне вискочити з грудей від ніжності до брата, і вона тихо плакала, застигши на ліжку, дослухаючись, як батько щось бубнить, намагаючись заспокоїти сина.

Нарешті почувся голос мами.

– Що трапилось, синку? – занепокоєно запитала вона. – Що за галас? Що за сльози? Та тебе, певне, на тому боці села чутно.

– Татко Га-а-ннусю забирають, – протягнув Івасик і заридав ще гірше та гучніше.

– Цить, малий, а то Ганнусю збудиш, – обізвалась мама, й Ганнуса не втрималась більше, підвелась з ліжка та понуро прошвендяла босими ногами по зітканих мамою доріжках, відкинула занавіску й стала на порозі.

– А я вже прокинулась, – промовила вона, з німим докором та застиглою в очах образою торкнувшись поглядом спохмурнілого таткового лиця. Потім підійшла до братика, обняла його, міцно притиснувши до себе, а потім прошепотіла, зазирнувши у вологі оченята. – Заспокойся, Івасику, заспокойся, любий. Я ж не помираю, а просто від'їжджаю до дядька Данила. І раз татко не хоче нас зрозуміти, збагнути того, як нам важко, то не залишається нічого іншого, як тільки підкоритись. – Вона помовчала, кинувши на батька погляд, а потім додала з несподіваною злістю. – Підкоритися, але не пробачити!

Батько спохмурнів ще більше, а мама, перехрестившись, ухопилась за щоку.

– Ганнусю, хіба ж можна таке татку... – почала вона, але батько, різко підхопившись з місця, обірвав її.

– Облиш її, Славо, – напруженим, чужим якимсь голосом звелів він мамі, кидаючи на Ганнусю важкий та осудливий погляд. – Проміняла батька рідного на якогось півня красного, осоромила на усе село, то нехай іде з мого дому, може, в чужому хоч краплю розуму набереться. А пробачення мені не потрібне, бо вини не маю, а чиню так, як годиться.

Сказав, як відрізав, і вийшов геть на вулицю. Важкими краплями образи та болю впали ці слова батьківські на серце Ганнусі. Кортіло кинутись за ним, вхопити татка за суху, натружену долоню, попросити вибачення... Але вона залишилась на місці. Ярослава несміливо порушила тишу.

– Доню, хіба...

– Облиште мене, мамо, – роздратовано обірвала її Ганнуся і, майже відштовхнувши притихлого Івасика, кинулась до себе.

День від'їзду видався досить похмурим, із самого рання небо затягнуло важкими темними, майже чорними хмарами. Ось-ось мав піти дощ, але поки Ганнуся мовчки сиділа у великій кімнаті, чекаючи на Митька, який мав відвезти їх з батьком до міста, надворі було сухо. Мама, мовчки ковтаючи рясні сльози, поспіхом цідила молоко, аби передати родичам на гостинець. Незвично притихлий Івасик стежив за батьком, що краяв великий шмат товстого, на три пальці сала. Теж на гостинець. Він жадібно вхоплював кожен його рух, кожен погляд, мов чекаючи, що ось зараз, саме в цю хвилину, він раптом передумає і Ганнуся нікуди не поїде.

Але батько й не думав про те, аби змінювати своє рішення.

Так у напруженому цьому мовчанні минула майже година, за яку мама вправно запакувала й молоко, й сало, й декілька десятків яєць, й дещо з городини, а батько виніс все це на вулицю, до воріт. А Ганнуся і здригнулась, і зраділа, коли нарешті за двором оглушливо загула Митькова вантажівка, підхопилась з місця й так і застигла посеред кімнати, останнім поглядом оглядаючи оселю, у якій народилась, де минуло все дитинство. І наче прокинувшись зі сну, засумувала за цими старими, мазаними білою глиною рідними стінами, за вишитими мамою рушниками, її турботливою рукою зітканими застилками та яскравим килимом на стіні. Все воно, навіть отой клишоногий стільчик у кутку, на якому сидів завжди Івасик, було таким знайомим, таким дорогим серцю.

В хату зазирнув батько.

– Готова?

Ганнуся відчужено хитнула головою.

– Готова.

– То пішли, Митько вже чекає, – коротко кинув, узяв торбину з її речами і вийшов з хати.

Ганнуся зробила декілька кроків, відчуваючи, як ноги робляться раптом дерев'яними та неслухняними, і майже одразу опинилась у гарячих обіймах мами, яка притисла її до себе міцно-міцно, ледь чутно видихнувши:

– Ганнусю, донечко моя, кровинко ріднесенька!

Та так і завмерла, обіймаючи доньку незграбними від хвилювання руками. Заплакала тихо, ледь чутно, але з такою гіркотою, що серце Гані краялось на шматки від гострого жалю до мами, такої невеличкої на зріст і такої тендітної.

– Мамо, – прошепотіла Ганнуся, стискаючи мамині худі плечі, – ну що ви так ридаете, я ж не на край світу їду, а тільки в місто, а воно ж поряд.

Ярослава захитала головою.

– А для мене й місто, то вже той край світу, – скрізь сльози зізналась вона, а потім відхилилась від Ганнусі, взяла у свої шерехуваті, мозолисті долоні її лице, вдивилася в нього з жадібністю та любов'ю. – Яка ж ти в мене красуня, доню, чисто намальована. І що ж то чекає на тебе в того Данила? Що в місті тому чекає? Я день та ніч молитиму Господа, щоб послав тобі щастя й захистив на усіх шляхах. І ще... – вона невпевнено стихла, з незрозумілим для Ганнусі сумнівом вдивляючись у її лице й мов не наважуючись сказати тих слів, що так і рвались з її вуст. Потім наважилась й видихнула: – І ще я хотіла б подарувати тобі дещо на згадку... якщо візьмеш. – Її тремтячими пальцями витягнула з простенької своєї сірої кофтини мідну дощечку, котра виявилась іконою.

Ганнуся поглянула на ікону досить байдуже. Головним для неї було те, що ця річ від мами.

Кінець ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию (http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=22037371&from=362673004) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.